

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA ŠPORT
Športno treniranje – plavanje

MORALNA ZRELOST IN ODNOSI MED PLAVALCI IN PLAVALKAMI PK FUŽINAR RAVNE NA KOROŠKEM

MENTOR

Izr. Prof. Dr. Matej Tušak

SOMENTOR

Asist. Dr. Tanja Kajtna

RECENZENT

Izr. Prof. Dr. Venceslav Kapus

KONZULTANT

Asist. Dr. Boro Štrumbelj

AVTOR DELA:
Anja Srebotnik

LJUBLJANA, 2007

ZAHVALA!

Veliko vas je, ki ste pripomogli k temu, da mi je uspelo. Verjetno bi bila stran prekratka, če bi hotela naštetih vse.

Na tem mestu bi se rada zahvalila plavalnemu klubu Fužinar Ravne in vsem posameznikom, ki so mi pomagali realizirati diplomsko nalogo.

Hvala mentorju Mateju Tušku, ki mi je omogočil, da naredim diplomsko delo na tem področju.

Še posebej bi se rada zahvalila prof. dr. Tanji Kajtna za strokovno pomoč in navodila.

Zahvaljujem se staršema, ki sta mi v času študija moralno in finančno stala ob strani, ne morem tudi mimo fanta Markota, ki me je znal v kritičnih trenutkih povzdigniti in mi nadeti nova krila, s katerimi sem lahko uspešno poletela naprej in tja kamor sem.

Anja Srebotnik

KAZALO:

1. UVOD	5
1.1 POSAMEZNIK V DRUŽBENEM OKOLJU	6
1.2 SOCIALNE SPRETNOSTI	7
1.3 ŠPORT IN MORALA	8
1.4 VREDNOTE IN MORALA	8
1.5 POVEZAVA MED MORALNIM PRESOJANJEM IN SOCIALNIMI DEJAVNIKI RAZVOJA	9
1.6 MORALA, PRAVILA IN MORALNI RAZVOJ	10
1.6.1 Moralni razvoj v srednjem in poznem otroštvu	13
1.6.2 Kohlbergova teorija moralnega razvoja	14
1.6.3 Kohlbergove stopnje v razvoju moralnega presojanja	16
1.6.4 Moralni razvoj in vzgoja	29
1.6.5 Kaj vpliva na razvoj moralnosti	30
1.7 MORALNA ZRELOST	31
1.7.1 Restov model	32
1.7.2 Pomen in sestavine medosebnih spretnosti	34
1.8 SKUPINSKA STRUKTURA	35
1.8.1 Socialna klima	36
1.8.2 Družbene skupine (grupe)	38
1.8.4 Sociometrijska struktura športnih skupin	42
1.8.5 Urejenost skupine – kohezivnost	44
1.8.6 Sociometrična preizkušnja	47
2. PREDMET IN PROBLEM	51
3. CILJI IN HIPOTEZE	54
4. METODE DELA	56
4.1 PREIZKUŠANCI	56
4.2 PRIPOMOČKI	56
4.2.1 Opis vrednotenja vprašalnika	57
4.2.2 Podatki o vprašalniku moralnega presojanja	59
4.2.3 Sociometrični status posameznika	59
4.3 POSTOPEK	60
5. REZULTATI IN RAZPRAVA	61
5.1 REZULTATI VPRAŠALNIKA MORALNE ZRELOSTI	61
5.2 INTERPRETACIJA MORALNE ZRELOSTI	69
5.3 SOCIALNA POVEZANOST TEKMOVALCEV	71
6. SKLEP/ZAKLJUČEK	78
7. LITERATURA	81

MORALNA ZRELOST IN ODNOSI MED PLAVALCI IN PLAVALKAMI PK FUŽINAR RAVNE NA KOROŠKEM

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA ŠPORT
Športno treniranje – plavanje

Strani: 83
Tabele: 7
Slike: 3
Sociogrami: 2
Literatura: 28

IZVLEČEK

Diplomsko delo obravnava moralno zrelost plavalcev in plavalk 1. in 2. skupine PK Fužinar Ravne ter odnose med njimi. Njegov osnovni namen je ugotoviti moralno zrelost v skupini članov in mladincev, ki predstavljajo 1. skupino, ter kadetov in dečkov, ki predstavljajo 2. skupino plavalcev ter v kakšnem odnosu so v posamezni skupini, kjer trenirajo. Iskala bom korelacijo moralne zrelosti tekmovalcev in odnose med njimi.

Namen raziskave je ugotoviti, kakšna je moralna zrelost plavalcev in plavalk v obeh skupinah in kakšni odnosi prevladujejo v posamezni skupini. Vzorec je zajel 21 plavalcev in plavalk 1. in 2. skupine, ki tekmujejo za PK Fužinar Ravne na Koroškem.

Za ugotavljanje moralne zrelosti pri ukvarjanju s tekmovalnim plavanjem je bil uporabljen vprašalnik J. Resta (1983). Z vprašalnikom ugotavljamo način posameznikovega razumevanja nekaterih družbenih problemov.

Naloga je pokazala, da se PK Fužinar Ravne v tem trenutku nahaja, na eni strani v situaciji dobrih socialnih odnosov, po drugi strani so pa presenetljivi rezultati v moralni zrelosti tekmovalcev prve skupine.

1. UVOD

V Sloveniji že vrsto let obstaja Plavalni klub Fužinar Ravne na Koroškem. Je eden najstarejših klubov v Sloveniji, ki deluje še danes. Iz njega izhaja cela vrsta kvalitetnih plavalcev in plavalk v slovenskem in bivšem jugoslovanskem merilu.

Plavalno opismenjevanje se je na Ravnah začelo kmalu potem, ko so leta 1933 zgradili letno kopališče. Hitro se je začelo razvijati tudi tekmovalno plavanje. Leta 1946 je bila ustanovljena plavalna sekcija v sklopu Športnega društva Fužinar. Namen sekcije je bil naučiti plavalne veščine čimveč mladih in najboljše usposobiti za tekmovanja. Razmere za treninge pa so bile takrat neizmerno slabše, kot so danes. Plavalni treningi so se odvijali samo poleti, ob lepem vremenu, pa še takrat ne redno, saj je vodo v starem mestnem kopališču ogrevalo le sonce.

Leto 1965 je bilo za plavalce Fužinarja leto preporoda. Takrat je bil dograjen zimski plavalni bazen in plavalci so lahko začeli trenirati vse leto, ne glede na vremenske razmere. Začeli so z organizirano vadbo najmlajših. Vrstili so se tečajji za neplavalce, osnovne in srednje šole so začeli koristiti bazen pri rednih urah športne vzgoje, plavalni trenerji pa so vztrajno iskali in usmerjali nadarjene otroke v plavalni klub. Začeli so se kazati prvi boljši rezultati Fužinarjevih plavalcev na raznih plavalnih mitingih in postopoma tudi na slovenskih in jugoslovanskih prvenstvih. Naši najmlajši plavalci so začeli z zmagovitim pohodom. V vseh kategorijah so popravljali republiške in tudi državne rekorde, ter nastopali za mladinsko in člansko slovensko in jugoslovansko reprezentanco. Prednost, ki smo jo imeli zaradi pokritega plavalnega bazena, je počasi kopnela, saj so podobne objekte dobivala tudi druga mesta in s tem možnosti za letoletno vadbo. Mi letnega olimpijskega bazena nismo imeli in naši plavalci so se morali, v poletni sezoni pripravljati zunaj Raven, kar je bilo zelo naporno za plavalce in trenerje.

Končno pa smo leta 2005 tudi na Ravnah dobili plavalnišče olimpijskih dimenzij z ogrevano vodo. Sedaj imamo zares dobre možnosti za treniranje in upam, da uspehi ne bodo izostali, da bomo kot doslej tudi v prihodnje vzgajali vrhunske plavalce.

V plavalnem klubu skrbimo za plavalno opismenjevanje otrok, rekreacijo občanov in tekmovalno plavanje. Na vseh področjih smo uspešni, še posebej pa v tekmovalnem plavanju. Imamo organizirano nadaljevalno šolo plavanja, deset mesecev na leto. Iz nadaljevalne šole usmerjamo nadarjene otroke v plavalne skupine, kjer se izpopolnjujejo v plavalnih tehnikah in pripravljajo na tekmovanja. V plavalnem klubu organizirano trenira preko 120 plavalcev, ki so razdeljeni v osem homogenih skupin. Treningi se odvijajo 2- do 11- krat tedensko, odvisno od starostne skupine. V zadnjih nekaj letih smo vzgojili kopico vrhunskih plavalcev, ki na državnih prvenstvih osvajajo najvišja mesta v vseh starostnih kategorijah, postavljajo državne rekorde in nastopajo za slovensko reprezentanco (Kos Marko, 2006).

1.1 POSAMEZNIK V DRUŽBENEM OKOLJU

Človek je družbeno bitje. Tisoče vezi, vidnih in nevidnih, zavestnih in nezavednih, ga povezuje z drugimi ljudmi. Noben posameznik ne more živeti življenja čisto sam zase. V življenju smo z drugimi, ob drugih, včasih tudi proti drugim. Na druge ljudi smo navezani biološko, socialno in tudi duhovno. Brez socialnega okolja ne bi niti preživel, od naših stikov s tem okoljem pa je odvisno tudi to, kaj mislimo o samem sebi.

Posameznik ne živi sam v svojem okolju. Živi v družbi, ki ga oblikuje od rojstva do smrti. Nekateri psihologi menijo, da ima človek čredni nagon oz. nagon po družabnosti. Po drugi razlagi pa je družabnost posledica življenja v družbi.

Posameznik odrašča in se oblikuje v različnih družbenih okoljih. Prvo in najpomembnejše je njegova družina. Družinski vplivi in vzgoja poleg drugih dejavnikov odločilno vplivajo na njegov osebnostni razvoj. Različne skupine potem spremljajo posameznika skozi vse življenje, poleg družine tudi druge skupine v šolskem, delovnem in drugih okoljih.

Če hočemo dobro razumeti posameznikovo osebnost in njegovo obnašanje, ga moramo vsekakor gledati v luči njegovega socialnega okolja. Poznati moramo značilnosti in zakonitosti socialnega zaznavanja, medosebni in socialni odnosov, medosebne vplivanja, sporazumevanja. Poznati moramo značilnosti, ki so pomembne v naših odnosih z drugimi: naša stališča, prepričanja in vrednote.

Že samo dejstvo, da smo v družbi z drugimi, spremeni naše obnašanje. V javnosti ravnamo drugače kot doma, pred drugimi drugače, kot kadar smo sami. V vsaki skupnosti najdemo pojmovanja in pričakovanja v tem, kaj je ustrezno obnašanje. Vsaka družba si oblikuje vrednote, norme in moralo, ki jih njeni člani osvajajo v procesu socialnega učenja da bi lahko živeli v sožitju z drugimi. Po drugi strani se pojavljajo tudi napetosti, tekmovanja in konflikti med posamezniki in skupinami. Ob vsem tem ostaja človek družbeno bitje v dobrem in v slabem.

Med posameznikom in družbo deluje dvojni odnos: na eni strani družba vpliva na posameznika, ga oblikuje in spreminja, na drugi pa tudi posameznik vpliva in spreminja družbo. Človek je po svoji naravi enkratno in ustvarjalno bitje. Družba in vzgoja ne porajata serijskih proizvodov, temveč posameznike s svojimi identitetami in individualnostmi. Napredek družbe in človeštva je poln ustvarjalnih prispevkov posameznikov (Musek, 2001).

1.2 SOCIALNE SPRETNOSTI

Socialne spretnosti lahko označimo kot posameznikovo vedenje o tem, kako ravnati v družbeni situaciji, to je vedeti, kakšno vedenje je v dani situaciji učinkovito in se primerno odzivati na družbeno spremenljiv način. Socialne spretnosti na splošno vsebujejo več sestavin, ki pa so med seboj povezane. To so zaznavna sestavina: razmeroma točno zaznavanje drugih ljudi in situacij, spoznavna: sposobnost razmeroma točnega presojanja drugih ljudi, vedenjska: vedenje o tem, kaj in kako storiti v dani situaciji, ter čustvena sestavina: ustrezno čustveno izražanje in odzivanje. Lamovec (1994) meni, da so socialne spretnosti medosebno poznavanje in zaupanje, komuniciranje, medsebojno sprejemanje in potrjevanje, ter konstruktivno reševanje konfliktov z drugimi ljudmi.

Socialne spretnosti so v pretežni meri rezultat učenja. Učenje je najbolj učinkovito v otroštvu, lahko pa se socialnih spretnosti naučijo tudi ostali ljudje. Pri učenju socialnih spretnosti ima najpomembnejše mesto izkustveno učenje, to je učenje s sodelovanjem.

1.3 ŠPORT IN MORALA

Ko razmišljamo o morali in športu ali bolje o morali v športu, ponavadi mislimo na take reči, kot so fair play, uporaba poživil pri športnikih, na podkupovalne afere, grobosti med športniki in na pretepe med navijači. Šport je zmeraj zavesten in svoboden odnos med trenerjem in športnikom, med tekmeči, med igralci, med športniki in igralci ipd., torej ni razloga, da bi dvomili, ali šport je ali ni znotraj moralna dejavnost.

Športni delavci in pedagogi ponavadi poudarjajo, da šport razvija celo vrsto vrlin, vztrajnost, skladnost, borbenost, plemenitost, zdravje, družbenost. Nasproti temu drugi poudarjajo, da je šport le opij za ponižano, zatirano, lačno, zakompleksano ljudstvo, sredstvo za izživiljanje častihlepnih posameznikov, da šport ubija (nesreče, invalidnost, poživila,...). Če je vsaka stvar lahko moralno vredna ali nevredna, potem to velja tudi za šport. Kadar neka dejavnost prispeva h graditvi celovitosti človeka, je moralno vredna.

Mens sana in corpore sano! Zdrav (vreden) duh je v zdravem telesu, torej tudi obratno, zdravo telo zagotavlja zdrav (vreden) duh. Pogoj za zdravo telo pa je tudi ukvarjanje s športom. Šport je torej nekaj vrednega, saj oblikuje vredno, moralno dobro zavest. Noben humanizem torej ne more brez športa. Potrebe po telesnem gibanju, sprostitiv, zabava, igra, veselje so pristne človekove potrebe, zato je njihovo zadovoljevanje potrebno. Šport je torej vreden tudi sam po sebi in ne le kot sredstvo zdravega duha. Še več, v določenih situacijah je športna aktivnost lahko tudi najvišja vrednota.

Moralno vredno je tisto, kar pripomore k oblikovanju človeka, in nevredno tisto, kar dela človeka za objekt (Šter, 1994).

1.4 VREDNOTE IN MORALA

Z vrednotami in družbenimi normami je povezana morala. Morala predstavlja naše zavestno dojetje in sprejetje družbenih in človekovih norm, njihovih meril in zahtev, zlasti naše dojetje in sprejetje odgovornosti in dolžnosti. Vrednote, družbene norme in morala imajo velik pomen tako za posameznika kot za družbo v celoti. Če imamo občutek, da ravnamo v skladu s svojimi vrednotami in v skladu z družbenimi normami ter moralo, smo

bolj zadovoljni sami s seboj. Nasprotno pa lahko izgubimo samospoštovanje in pozitivno samopodobo, če ugotovimo, da naše ravnanje ni v skladu z vrednotami, družbenimi normami in moralo. Kot rečeno, nam vrednote, norme in morala pomagajo pri naših pomembnih odločitvah: usmerjajo nas k odločitvam in izbiram, ki so v skladu z njimi.

Iz tega sledi, da so vrednote, družbene norme in morala izjemno pomembne tudi iz družbenega vidika. Na njih temelji medsebojno sožitje in pozitivno delovanje družbe nasploh. Če se nebi ravnali po vrednotah, kot so svoboda, odgovornost, pravica, resnica, znanje, potem bi se hitro znašli v kaosu in barbarstvu. Vrednote, družbene norme in morala so nujno potrebne za to, da se spoštujejo osebne pravice posameznika in pravice skupnosti (Musek, 2001).

1.5 POVEZAVA MED MORALNIM PRESOJANJEM IN SOCIALNIMI DEJAVNIKI RAZVOJA

S spremembami v načinih moralnega presojanja se povezujejo mnogi okolijski dejavniki, med drugimi slog družinske vzgoje, izobraževanje, medosebni odnosi v vrstniških skupinah, sodelovanje v družbenih gibanjih, kulturah v kateri posamezniki živijo. Podobno kot v otroštvu se z razvojem moralnega presojanja pozitivno povezuje avtoritativni vzgojni slog staršev in pogosta uporaba indukcije kot vzgojne tehnike. Starši, ki z mladostniki pogosto razpravljajo o moralnih vprašanjih, spodbujajo in sprašujejo izražanje mnenj o različnih vprašanjih, različna mnenja soočajo in nakazujejo mladostnikom protislovja v njihovi argumentaciji, navajajo racionalne razloge za svoja mnenja in odločitve, spodbujajo mladostnikovo moralno presojanje na višji ravni (Boyes in Allen, 1993).

Posamezniki z višjo stopnjo formalno dosežene izobrazbe pogosteje dosežejo pokonvencionalno raven moralnega presojanja kot tisti s srednjo in nižjo izobrazbo. Kohlberg je v eni izmed svojih raziskav celo ugotovil, da moralni razvoj v nadaljevanju življenja ostaja na isti stopnji, kot jo je posameznik dosegel ob zaključku svojega izobraževanja. Mladostniki, ki so se več let izobraževali, so razvili višjo stopnjo moralnega presojanja kot tisti, ki so z izobraževanjem zaključili prej, moralno presojanje pa po zaključku izobraževanja pri nobeni skupini posameznikov ni napredovalo na višje stopnje.

1.6 MORALA, PRAVILA IN MORALNI RAZVOJ

Morala je povezana s sklopom principov in idealov, ki se nanašajo na odnose z drugimi ljudmi. Za preživetje posameznika in družbe je nujno, da obstajajo pravila in standardi o odnosih med ljudmi, ki določajo, katera vedenja so zaželena, katera nezaželena in katera prepovedana oziroma sankcionirana. Seveda na razvoj morale vpliva tudi širše kulturno okolje, s starostjo pa vse pomembnejšo vlogo dobiva otrokovo lastno mišljenje. Moralni standardi so lahko v različnih kulturah tudi različni.

Morala je skupek pravil, predpisov, norm vedenja in navad neke skupine ali kulture, ki obstajajo v obliki nepisanih zakonov, splošno znanih običajev in pravil vedenja. Pri posamezniku se kaže v njegovih vrednotah, ocenjevanju sebe in drugih ter v vedenju v družbenih situacijah. Ker je določena z družbenimi odnosi in temelji na relativnih pojmih »dobrega« in »zlega«, je relativna v času in prostoru. Vsaka družba ima določene moralne norme in otroke vzgaja tako, da jih upoštevajo, za kršitelje pa obstajajo ustrezne sankcije.

Funkcija moralnosti je:

- da pomaga regulirati socialne odnose in
- da nudi posamezniku orientacijo za delovanje v kulturi oziroma socialni skupini, ki ji pripada

Moralna pravila pa zadevajo pravice drugih ljudi, kot so npr. vrednost življenja, poškodovanje drugega ali odtujitev tuje lastnine, zaupanje in odgovornost do drugih... Tudi ta pravila zmorejo upoštevati že majhni otroci, vendar se po njih ravna predvsem zato, da bi se izognili neodobravanju ali kazni s strani pomembnih odraslih, šele pozneje pa pride do njihovega ponotranjenja, ki je, kot smo že rekli, bistvena značilnost moralnosti.

Psihologije ne zanima presojanje, ali je neko vedenje dobro ali slabo, ampak raziskuje in ugotavlja, na osnovi katerih psiholoških procesov se posameznikov odnos, sodbe in vedenje do soljudi v procesu razvoja spreminjajo, kako doživlja svojo moralnost in kako lahko vplivamo na dinamiko moralnega razvoja (Zupančič, 1991). Zanima jo torej moralni razvoj, ki ga lahko definiramo kot proces, v katerem posameznik osvoji (ponotranji) družbeno sprejete standarde o pravilnem oziroma napačnem ravnanju v družbi. Moralni razvoj najpogosteje pojmuje kot enega od aspektov socializacije, ki v najširšem smislu

predstavlja proces, v katerem se otroci naučijo prilagajanja kulturi, v kateri odraščajo (Thomas, 1992).

Po mnenju teoretikov socialnega učenja je moralno vedenje tisto, ki je socialno sprejemljivo. Tega vedenja se posameznik nauči zato, ker dobi nagrado oziroma da se izogne kazni in občutkom krivde.

Moralni razvoj opredeljujemo kot oblikovanje zavesti o tem, kaj je pravilno in kaj napačno, kaj dobro in kaj slabo, vredno in nevredno. Moralni razvoj posameznika je tesno povezan z razvojem mišljenja in učenjem vrednot. Hkrati vidimo v njem postopno vzpostavljanje nadzora nad impulzi, ki zasledujejo stanje ugodja in silijo posameznika k zadovoljevanju lastnih potreb. V otroku ob rojstvu ni moralne zavesti in nadzora nad impulzi, temveč le potencial, ki je pogoj njunega nastanka. Vendar ne edini pogoj. Moralna zavest in nadzor nad impulzi začneta nastajati šele pod vplivom družbenega okolja, kot rezultat interakcije med dozorevanjem centralno živčnega sistema, socializacijskimi izkušnjami in posameznikovo lastno aktivnostjo v medosebnih situacijah (Lamovec, 1994).

Spoznavne teorije moralnega razvoja so nemara od vseh psiholoških teorij najmanj obremenjene z ideološko vrednostnim razmerjem do vprašanja moralnosti. Izpostavljajo predvsem vprašanje o tem, na kakšen način posameznik razmišlja o moralnih dilemah, presoja o možnih rešitvah, izbira med njimi in svojo izbiro utemeljuje. Gre jim torej predvsem za zgradbo moralnega mišljenja in presojanja, za obliko, ki je vsaj delno neodvisna od vsebine moralnih vrednot. Moralno zrelost pojmujejo kot razmeroma zapleteno razumevanje družbene organizacije, v kateri posameznik živi, in družbeno – moralnih odnosov v njej. Dokazujejo tezo, da je pogoj za posameznikovo optimalno prilagoditev življenjskemu okolju v tem, da stopnja njegovega moralnega mišljenja ustreza zapletenosti tega okolja. Drugače povedano, čim bolj so zapletene družbene situacije, ki jih doživljamo, tem bolj zapleteno moralno mišljenje je potrebno za to, da se jim uspešno prilagodimo (Lamovec, 1994).

Čeprav se razlage razvoja moralnosti med teorijami razlikujejo, pa se glede nekaterih bistvenih značilnosti moralnega razvoja, ki jih bomo opisali v nadaljevanju, precej ujemajo.

Vse teorije se strinjajo, da je otrok prvo leto po rojstvu amoralen (brez moralnosti) in teži predvsem k zadovoljevanju svojih potreb. Prvih oblik socialnega vedenja, kot so nasmeh in druga odzivanja na ljudi še ne moremo povezovati z moralnostjo (Zupančič, 1991). Kljub

temu pa se že v tem obdobju oblikujejo osnove za nadaljnji moralni razvoj, saj je od emocionalnega odnosa do otroka in odzivanja na njegove potrebe s strani odraslih, ki zanj skrbijo, v veliki meri odvisno, kakšen bo kasnejši otrokov odnos do sveta.

O začetkih moralnega razvoja lahko govorimo v obdobju od prvega do tretjega leta. Pri otroku so še vedno v ospredju lastne potrebe, vendar že upošteva tudi pravila in zahteve odraslih. Pravila pa upošteva zaradi lastne koristi, da bo ljubljen, pohvaljen in ne zaradi notranje potrebe. Če ugotovi, da lahko brez neprijetnih posledic svoje potrebe zadovolji na način, ki ni v skladu z normami odraslih, bo to tudi storil.

Med tretjim in petim letom starosti že lahko govorimo o ponotranjenju moralnih norm, kar povzroča, da ima otrok občutek krivde, kadar krši moralna pravila in norme. Vendar je v tem obdobju vezan na konkretne izkušnje oziroma situacije, zato še ni zmožen posplošitve moralnih pravil. Uči se zlasti s posnemanjem odraslih in vrstnikov ter na osnovi lastnih izkušenj, predvsem s pomočjo nagrajevanja oziroma neodobravanja kot posledicami določenih vedenj. Možni vzroki za nespoštovanje družbenih pravil in norm so lahko v tem, da ne razume in pozna vseh vidikov situacije, da ni zmožen predvideti vseh posledic svojega vedenja, se vživeti v položaj in stališča drugih oseb in podobno.

Ob koncu predšolske dobe se je že zmožen odpovedati trenutni želji ali koristi na račun doseganja dolgoročnih ciljev. Začenja razumevati, da pri ravnanju ni pomembna le posledica, ampak tudi namen, lahko že razume tudi motive drugih in se zaveda, da so lahko drugačni od njegovih. Upoštevati začne tudi olajševalne okoliščine za neko vedenje.

V šolskem obdobju do adolescence otrok spoštuje norme in pričakovanja socialne skupine in avtoritet. Za otroke v tem obdobju je značilno, da pojmujejo pravila in zakone kot dane, nespremenljive in absolutne. Razvoj abstraktnega mišljenja v adolescenci omogoča, da mladostnik posplošuje, si oblikuje in zagovarja bolj splošna moralna načela.

1.6.1 Moralni razvoj v srednjem in poznem otroštvu

Spoznavni razvoj, postopno sproščanje nadzora odraslih nad otrokovim vedenjem in interakcija z vrstniki otroke vodita v razvoj avtonomne moralnosti, kot jo je opredelil Piaget.

Na prehodu iz zgodnjega v srednje otroštvo otroci spoznavajo, da na moralna dejanja lahko gledamo z različnih perspektiv ter da so namere za dejanja pri presojanju moralnega dejanja pomembnejše kot objektivne posledice dejanj samih. Razvoj moralnega presojanja pa se ne konča na avtonomni stopnji, temveč se nadaljuje v mladostništvo in odraslost.

Piagetovo teorijo je neposredno razširil ameriški psiholog Kohlberg, ki je moralni razvoj opredelil v šestih stopnjah, in sicer kot razvoj sorazumevanja družbenih norm, pravil in zakonov, vzajemnosti v medosebnih odnosih in temeljnih moralnih pojmov, kot sta npr. enakost in pravičnost, ki naj bi imeli pomembno vlogo v vseh družbah. Vzdolžno in v različnih družbah je z intervjuji o različnih moralnih dilemah pridobival podatke, s pomočjo katerih je dokazal, da razvoj moralnega presojanja poteka v sosledju predvidenih stopenj.

Vrstni red pojavljanja stopenj v posameznikovem razvoju je enak med posamezniki v različnih družbah in poteka v smeri vse večje diferenciacije posameznikove moralne perspektive. Vsaka dosledna stopnja je bolj logično dosledna, temelji na vse bolj kompleksnem pojmu o pravičnosti in predstavlja kakovostno drugačni vzorec moralnega sklepanja, ki ga posamezniki uporabljajo za presojanje vse bolj zapletenih in abstraktnih situacij (Colby in Kohlberg, 1987; Rest 1986 in Walker in Taylor, 1991).

Razlike med posamezniki, med posameznimi skupinami in družbami se pojavljajo v hitrosti stopenjskega razvoja in v stopnji, na kateri se razvoj moralnega presojanja sklene. Nikakor seveda ni nujno, da se razvoj sklene na zadnji, najbolj kompleksni stopnji moralnega presojanja (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

1.6.2 Kohlbergova teorija moralnega razvoja

Lawrence Kohlberg (1927 – 1987) je bil psiholog in profesor pedagogike, ki se je ukvarjal z moralnim razvojem in z razvojem osebnostne identitete. Glede razvoja moralnosti je menil, da se resnično moralne sodbe razvijejo postopoma z diferenciacijo od drugih vrst sodb. Po njegovem mnenju se moralne sodbe, ki izhajajo iz idealov posameznika, razlikujejo od drugih sodb po tem, da so univerzalne in se nanašajo na vse situacije. Najvišji nivo moralnosti, ki ga razvijejo le nekateri posamezniki proti koncu adolescence, temelji na konceptu pravic posameznika, ki vključuje enakopravnost in recipročnost med ljudmi (Thomas, 1992).

Kohlberg, katerega teorijo bomo predstavili v nadaljevanju, je pri proučevanju moralnega razvoja izhajal iz Piagetove teorije kognitivnega razvoja in iz teorij socialnega učenja (Kroflič, 1997). Na osnovi svojih dognanj je postavil stadijsko teorijo moralnega razvoja. Za kognitivne teorije je značilno, da proučujejo moralno razsojanje, to je odločanje in utemeljevanje posameznika o pravilnosti oziroma napačnosti dejanja. Njihovo izhodišče je, da je moralno razsojanje v veliki meri odvisno od kognitivnega razvoja posameznika.

V psihologiji so znane tudi teorije moralnega razvoja (razvoja v različnih stadijih). Najbolj znani teoriji sta nastali na začetku tridesetih (Piagetova) in koncem šestdesetih (Kohlbergova). Piaget loči faze moralnega realizma (od 7. do 11. leta), t.i. egalitarizma (od 8. do 11. leta) in fazo enakosti (od 11. leta naprej). V prvi fazi je moralno to, kar je dovoljeno od staršev. V drugi fazi prihaja do redukcije egocentrizma in otrok se začne zavedati, da so potrebe drugih ljudi prav tako pomembne. Njegov koncept je egalitarističen: vsem enako in z vsem enako. Od 11. leta naprej pa to že začne presegati, kajti ugotavlja, da vsi ne potrebujejo isto in istega. V tem času se začne oblikovati koncept enakosti in pravičnosti.

Različni avtorji (npr. Piaget 1975; Kohlberg 1984; Kohlberg in Candee, 1984) podajajo teorije moralnega razvoja, katerih bistvo je, da otrok najprej upošteva pravila, ki mu jih postavljajo drugi ljudje (da se izogne kaznim, doseže koristi in odobravanje ...), z razvojem pa te norme ponotranji in oblikuje avtonomno moralo, ki je plod človekovega lastnega mišljenja. Moralne norme, ki jih je do tedaj doživljal kot nekaj od zunaj danega, začne doživljati kot del lastne zavesti, kot specifičen občutek dolžnosti, ki mu od »znotraj nalaga, kaj mora in česa ne

sme storiti«. Psihološke korenine morale so torej v občutkih krivde »glasu vesti«, v nadjazu ali superegu. Bolj ko je morala ponotranjena, tembolj vpliva na vedenje, vendar pa mnogi ljudje nikoli ne dosežejo končne ravni moralnega razvoja.

Moralni razvoj je za Piageta postopni razvoj od heteronomne k avtonomni moralnosti. Prva temelji na zunanjih pravilih, druga na ponotranjenih pravilih tega, kaj je prav in kaj narobe. Tovrstni razvoj je za Piageta povezan z redukcijo egocentrizma v otrokovem mišljenju.

Tudi Kohlberg govori o treh fazah moralnega razvoja. To so pred – moralna faza, konvencionalna ter avtonomna morala. Moralno presojanje v prvi fazi še vedno temelji na zunanjih zapovedih, ubogljivost pa je predvsem posledica strahu pred kaznovanjem. Druga faza se začne kot faza intencionalnosti (vedenje se presoja kot dobro oz. slabo glede na namene, ki jih ima izvajalec), končuje pa se z moralnimi sodbami v smislu socialnega soglasja (v kolikšni meri se določeno vedenje ali dejanje prilega temu, kar je treba narediti). V fazi avtonomne moralnosti se postopoma oblikuje internalizirana, avtonomna oblika moralnega presojanja. Razvil naj bi se tudi univerzalni princip resnice, ki pa upošteva raznolikost konvenc in pluralizem v družbi nasploh (Rus, 1997).

Tabela 1: Primerjava Piagetovih stopenj spoznavnega razvoja, Selmanovih stopenj zavzemanja socialne perspektive in Kohlbergovih stopenj moralnega razvoja v otroštvu.

MORALNO PRESOJANJE (KOHLBERG)	UTEMELJITEV PRAVILNOSTI/NEPRAVILNOSTI DEJANJ	SPOZNAVNI RAZVOJ (PIAGET)	SOCIALNA PERSPEKTIVA (SELMAN)
Streh pred kaznijo in poslušnost	Strah pred avtoriteto, velikost posledic, izogibanje kazni	Predracionalno mišljenje ali prehod na konkretne operacije	Subjektivna, enosmerna
Instrumentalni relativizem	Dvosmerno zadovoljevanje individualnih potreb	Konkretno logične operacije	Recipročna, samoreflektivna
Medsebojno ujemanje	Vzdrževanje naklonjenosti in odobravanja v referenčni skupini	Prehod iz konkretnih na formalne operacije	Vzajemna, nevtralna perspektiva

1.6.3 Kohlbergove stopnje v razvoju moralnega presojanja

Kohlberg je po dve stopnji združil in tako je dobil tri nivoje moralne usmerjenosti. Za predkonvencionalno sta značilni zunanja motivacija in zunanji nadzor dejanj. Motivacija za presojo in vedenje temelji na strahu pred kaznijo (1. stopnja) oz. na želji po nagradi – pridobivanju koristi (2. stopnja). Skladno s tem se norme posameznika prilagajajo tistim, ki jih za njega zahtevajo avtoritete. Motivacija za presojanje in vedenje na konvencionalni usmerjenosti je že notranja, t.j. predvidevanje družbenega odobravanja (stopnja 3), poštenosti, krivde ob kršenju institucionaliziranih dolžnosti in iz tega izhajajočega oškodovanja drugih (4. stopnja). Nadzor dejanj pa ostaja zunanji, t.j. pravila vedenja postavlja družba. Pri pokonvencionalni usmerjenosti sta tako motivacija kot nadzor dejanj notranja. Motivacija na 5. stopnji izhaja iz potrebe po ohranitvi samospoštovanja, doslednosti in razumnosti, na 6. stopnji pa iz potrebe po vzdrževanju lastnih samo izbranih vrednot in načel. Pri tem norme presojanja in vedenja izhajajo iz posameznika samega, odločitve temeljijo na lastni presoji (Zupančič, 1997).

Pri določanju stopnje moralnega razvoja po Kohlbergovi in drugih spoznavnih teorijah nas ne zanima vsebina odgovora, temveč način sklepanja o moralni dilemi na način odločanja o tem, kateri odgovor je za posameznika pravi. Ljudje lahko namreč enako odgovarjajo na moralne dileme, vendar v ozadju njihovih presoj stoji drugačna vrednotna logika. Vsaka stopnja predstavlja določeno moralno filozofijo, ki je na vsaki naslednji stopnji bolj zapletena z oziroma na posameznikovo zaznavo in razumevanje družbeno moralnega sveta. Stopnje hkrati predstavljajo razvoj pojma pravičnosti (naraščanje zapletenosti, ustreznosti), ki ga Kohlberg pojmuje kot ključnega v razvoju moralnosti. Temelji zlasti na razvoju sposobnosti prevzemanja gledališčnih točk drugih ljudi. Na vsaki naslednji stopnji opažamo razmah moralnih perspektiv, ki kaže na razširitev posameznikovega socialnega univerzuma (Zupančič, 1997).

Kohlbergova teorija moralnega razvoja ne predstavlja, da se moralni razvoj povprečnega posameznika konča šele na stopnjah 5 ali celo 6. Empirične raziskave so pokazale, da je 4. stopnja prisotna, če že ne prevladujoča, v moralnem presojanju večine odraslih. Zato lahko pojmujeemo stopnje 4, 5 in 6 kot alternativne tipe moralnih zrelih odgovorov. V primeru, ko normalno intelektualno razviti odrasli izražajo svoje moralne sodbe pretežno na 4. stopnji, lahko pomeni, da imajo konvencionalno avtoritativni moralni karakter, ali pa živijo v okolju,

v katerem prevladujejo neposrednejši družbeno moralni odnosi in visok nivo normativnega soglasja. V tem primeru presojanje na 4. ali celo na 3. stopnji predstavlja boljšo prilagojenost danemu družbeno kulturnemu okolju (Zupančič, 1997).

Kohlberg moralno presojanje deli tudi na podstopnji A in B, ki se lahko izražata na katerikoli stopnji. Na podstopnji A se posameznik bolj osredotoča na konkretno situacijo, odgovori so ozko povezani z normami in okoliščinami v dani dilemi, na podstopnji B pa navaja splošnejše argumente, presoja v smislu določenih življenjskih vrednot, ki delujejo na splošni ravni (Zupančič, 1997).

Kohlberg je svoj način ocenjevanja moralnih dilem večkrat popravljaj. Zadnjih deset let pa se vedno bolj uveljavlja preizkus Jamesa Resta. Sestavlja ga šest Kohlbergovih moralnih dilem. Pri vsaki dilemi se mora preizkušanec odločiti, kateri način ravnanja je v dani situaciji pravilen, nato pa na petstopenjski lestvici določiti, kako pomembno je bilo vsako od dvanajstih moralnih vprašanj pri njegovi odločitvi (Zupančič, 1997).

V svoji teoriji Kohlberg (1984) predvsem razlaga, kako posameznik presoja moralnost dejanja, kako utemeljuje svoje moralne izbire, ne pa tudi tega, kakšna je tudi vsebina njegove moralne sodbe. Avtor je po dve kakovostno različni stopnji moralnega presojanja združeval v ravni ali tipe moralne usmerjenosti, in sicer v predkonvencionalno, konvencionalno in pokonvencionalno raven. V svojih raziskavah je uporabljal tehniko intervjuja, ki ga je z udeleženci izvedel individualno po predstavitvi posameznih moralnih dilem. Moralne dileme Kohlbergovega tipa vsebujejo moralne konflikte, ki imajo naslednji ustroj: v moralni situaciji je lahko prepoznati osrednjo osebo, ki se sooča z moralno izbiro. Pri tem ima na razpolago vsaj dve vrsti ravnanja, nobena izmed njiju pa ne pomeni nesporne, družbeno povsem spremenljive, pravilne, dobre rešitve (Zupančič, 1997).

Moralno presojanje se v življenju posameznika postopno razvija in oblikuje. Kmalu potem, ko se otroci naučijo dobro govoriti, se pojavijo prve sodbe o tem, kaj je dobro in kaj ni, kaj je prav in kaj ni. Seveda pa se te zgodnje moralne presoje močno razlikujejo od moralni sodb starejšega otroka, mladostnika in odraslega človeka (Musek, 2001).

Ameriški psiholog Kohlberg je raziskoval razvoj moralnega presojanja. Ugotovil je, da lahko govorimo o šestih stopnjah tega razvoja, ki pa jih je mogoče razvrstiti v tri osnovne ravni. Te tri ravni je Kohlberg označil kot predkonvencionalno, konvencionalno in pokonvencionalno raven moralnega presojanja. Te tri ravni predstavljajo razvojno lestvico moralnih sodb, od zgodnjih, še zelo nediferenciranih presoj, do zrele morale, temelječe na načelih univerzalne etike (Musek, 2001).

1. PREDKONVENCIONALNA RAVEN : *predšolski otroci*

V tem obdobju otroci upoštevajo socialna pravila zaradi tega, ker je to zanje koristno: so deležni odobravanja in ljubezni, so pohvaljeni ali nagrajeni, se izognejo kazni. Je prva raven moralnega presojanja po Kohlbergu, ki vključuje prvi dve stopnji moralnega presojanja. Razumevanje pravilnosti/nepравilnosti dejanja temelji na konkretnih posledicah dejanja, nagrajevanju in kaznovanju ter na verovanju in moč avtoritete ali na preprostosti recipročni izmenjavi obojestranskih koristi.

V obdobju otroštva so posamezniki predkonvencionalno moralno usmerjeni, presojajo pa pretežno na prvi (obdobje zgodnjega otroštva) in drugi stopnji (obdobje srednjega in poznega otroštva).

Otrokove moralne sodbe so na tej ravni pretežno egocentrične in hedonistične, temeljijo predvsem na skrbi za sebe, lastne potrebe in interese, na strahu pred telesno in materialno kaznijo ter na pričakovanju neke konkretne nagrade. Lahko rečemo, da je na tej ravni motivacija za moralna dejanja zunanja, prav tako tudi nadzor nad dejanji. To, kar je moralno, določajo zunanji dejavniki, ne pa pravila, ki bi jih posameznik ponotranjil (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

Na predkonvencionalni ravni (pred 9. letom starosti) presojajo otroci moralnost dejanj pretežno egocentrično, v skladu s svojimi interesi. Pri tem jih vodi bodisi želja, da bi se izognili kazni, bodisi težnja, da bi pridobili konkretno nagrado ali pohvalo ("če boš to naredil, boš kaznovan", " če boš to naredil, boš slaven junak"). Upoštevanje koristi drugih in dogovorjenih norm, še ni v ospredju (Musek, 2001).

1. stopnja: usmeritev k poslušnosti in strahu pred kaznovanjem

Ta stopnja temelji na posameznikovem egocentričnem spoštovanju superiorne moči avtoritete in na strahu pred kaznijo. Sociomoralna perspektiva posameznika je egocentrična, saj v pretežni meri ne razlikuje med svojimi potrebami in interesi drugih ljudi. V moralnem presojanju prevladuje strah pred kaznovanjem in nagnjenost k poslušnosti. Posameznik ustreže po položaju močnejšim in vplivnejšim, ker se boji neugodnih posledic ali kaznovanja. Kot dobro opredeljuje tisto, kar se sklada z zahtevami avtoritet (konkretni predpisi in prepovedi) in ne sprejema možnosti, da ima lahko vsak posameznik lasten pogled na to, kaj je pravilno in kaj napačno. Pri presojanju moralnega dejanja bistveni pomen prepisuje nepomembni fizični obliki dejanja (npr. velikost laži) in njegovim neposredno opazljivim posledicam (npr. količina fizične škode). Pomen kršitve pravil je odvisen od posameznikovih motivov in potreb.

Otroku na tej stopnji ni mar za interese drugih ljudi in še ni sposoben dojeti, da se ti lahko razlikujejo od njegovih. Menijo, da je pravilno tisto vedenje, ki je nagrajeno in napačno tisto, ki je kaznovano s strani avtoritet. Upoštevajo predvsem posledice vedenja, ne pa namena tistega, ki je nekaj storil.

Njegova moralna presoja sledi družbenim pravilom in normam zaradi strahu pred kaznovanjem. Sprejemajo pravila, ki jih postavljajo avtoritete, ki presojujejo dejanja na podlagi velikosti konkretno opazljivih posledic. Vedenje, ki mu sledi kazen, je nepravilno (slabo), vedenje, ki mu sledi nagrada, pa pravilno (dobro). Posledično ne upoštevajo namer kršitelja moralnega pravila, temveč se osredotočijo na strah pred avtoriteto in izogibanje kazni (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

- Primeri odgovorov na dilemo Janez in zdravilo, ki jih lahko uvrstimo na **prvo stopnjo**, so naslednji (Kohlberg, 1969; Zupančič, 1990, 1997):
 - " Ne sme ukrasti zdravila, saj ga bo dobila policija in bo kaznovan, šel bo v zapor. "
 - " To bi bil velik prekršek. Naredil bi veliko škode, če bi vlomil in ukradel drago zdravilo. "
 - " Seveda ga lahko ukrade, saj zdravilo v resnici ni vredno cene, ki jo je postavil farmacevt. "

- " Če zdravila ne bo ukradel, bo preiskava in Janez bo kaznovan za ženino smrt " (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

2. stopnja: instrumentalno relativistična usmeritev

Za to stopnjo je značilno individualistično stališče, čeprav se otrok že zaveda, da imajo tudi drugi svoje potrebe. Otroci na tej stopnji moralnega razvoja upoštevajo pravila z namenom, da bi bili nagrajeni oziroma da bi zadovoljili svoje osebne potrebe. Menijo, da je pravilno tisto ravnanje, ki zadovoljuje lastne potrebe (koristoljubnost) in redkeje potrebe drugih. Za to stopnjo je značilna recipročnost v smislu »ti meni, jaz tebi« (npr. »če si ti udaril mene, bom tudi jaz tebe«). Delno so otroci že sposobni upoštevati intence, prepričani so tudi v nezmotljivost odraslih. Ne razumejo pa univerzalnosti in vzajemnosti moralnih načel.

Otrokova moralna glediščna točka ostane konkretna in individualistična, vendar zdaj razume, da imajo ljudje različne potrebe in interese, ki pogosto nasprotujejo potrebam in interesom drugim. Posameznik spozna, da ima vsak človek lastne interese in potrebe, ki so velikokrat v spornem odnosu z interesi drugih ljudi. Potrebe in želje drugih pa pretežno upošteva le takrat, ko se mu to zdi potrebno in uporabno. Prav tako pri presojanju dejanj delno upošteva motive, ki stojijo za njimi in olajševalne okoliščine. Relativnost konkretnih želja in potreb uporablja v svojih sodbah po načelu njihove instrumentalne vrednosti, to je na način, ki služi njegovi lastni koristi. Obenem pa v moralni sodbi že zanemarja zunanjo obliko in fizične posledice dejanja. Pravičnost doživlja kot sistem vzajemne zamenjave po načelu: »ti meni, jaz tebi«. Temelji na recipročni izmenjavi moči in privilegijev med konkretnimi posamezniki.

Meni, da je ravnanje, skladno z družbenimi pravili, potrebno zato, ker ljudje s takim načinom ravnanja dosežejo individualne cilje. Medčloveški odnosi mu pomenijo nekaj, kar temelji na izmenjavi moči in privilegijev (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

- Primeri odgovorov na dilemo Janez in zdravilo, ki jih lahko uvrstimo na **drugo stopnjo**, so naslednji (Rest, 1979; Zupančič, 1990, 1997):
- " Janez mora ukrasti zdravilo. To je le način, ki ga mora uporabiti, če hoče, da bo žena živela. "

-"Če se odloči, da tvega zaporno kazen, da bi ženi rešil življenje, naj ga ukrade. Saj tvega lastno življenje. Z njim lahko dela kar hoče. "

-"Ne sme ga ukrasti, saj je farmacevtova last. Farmacevt mora tudi zaslužiti s svojim delom. Zato pa delamo, da bi zaslužili.

-"Janez bi več tvegala s krajo, kot je to vredno. Ne Janez ne žena ne bosta zadovoljno živela, če bo ona ostala invalidna " (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

2. KONVENCIONALNA RAVEN: šolarji

Predpogoj za to stopnjo je otrokova sposobnost, da je zmožen stvari dojemati iz perspektive drugega oziroma prevzemati vloge. Posameznik na tej stopnji razvoja strmi k spoštovanju pravil predvsem zato, da bo deležen nagrade ali priznanja pomembnih odraslih in socialne skupine (družine, vrstnikov...), ki ji pripada. Pri konvencionalni usmerjenosti je motivacija za presojanje in vedenje še notranja. Nadzor dejanj ostaja zunanji, saj pravila vedenja določa družba.

Je druga raven moralnega presojanja po Kohlbergu, ki vključuje tretjo in četrto stopnjo: stopnjo medsebojnega ujemanja in stopnjo zakona in reda. Na tej stopnji moralno presojanje temelji na konformiranju socialnim pravilom, ki so potrebna za ugodne odnose med ljudmi (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

Na konvencionalni ravni, ki se običajno začne pojavljati od 9. leta naprej, se pri moralnih presojah že zavedamo splošnih pravil in zakonov in jih upoštevamo že zgolj zato, ker so. Socialno odobravanje postane pomembno. Moralna presoja je pozitivna, če gre za dejanja, ki so socialno zaželeni in ohranjajo družbeni red, in negativna v nasprotnem primeru (" če boš kradel, te bodo vsi imeli za kriminalca") (Musek, 2001).

Konvencionalna usmerjenost združuje tretjo in četrto stopnjo moralnega presojanja, vendar četrte v poznem otroštvu še ne zasledimo, medtem, ko se začenja pojavljati tretja, t.j. stopnja medsebojnega ujemanja.

3. stopnja: stopnja usmeritev k medsebojnemu ujemanju

»priden otrok« (do 12., 13. leta)

Za to stopnjo je značilna usmerjenost k medsebojnemu ujemanju, to je vzajemnim medsebojnim pričakovanjem, odnosom in prilagajanju. Otrok te starosti že upošteva namen dejanja oziroma vedenja, rečejo npr. »ni mislil nič slabega«. Vendar je njegov kriterij, da je prav to, kar pomembnim odraslim ugaja oziroma odobravajo in slabo tisto, česar ne odobravajo.

Temelji na posameznikovi težnji k socialnemu odobravanju s strani referenčne skupine. Na tej stopnji so posamezniku bistveno pomembnejši medosebni odnosi. Soglašanje z drugimi, spoštovanje občutij in pričakovanja drugih premaga individualne interese. Kriterij za presojanje pravilnosti in nepravilnosti dejanj posamezniku predstavlja družbeno odobravanje ali neodobravanje. Ljudem skuša ustreči, upoštevati njihovo mišljenje, jim pomagati. Kot moralno osebo pojmuje tisto, ki ima moralne vrline in ki usklajuje svoje potrebe s potrebami drugih. Čeprav se posameznik v svojem moralnem presojanju zlasti prilagaja ustaljenim pogledom večine, pa upošteva tudi olajševalne okoliščine npr. dobre namene. Neko dejanje, katerega posledice so slabe, je opravičljivo, če za njim stojijo družbeno spremenljivi in altruistični motivi.

Pomembnejša postanejo socialna pričakovanja, pravice drugih ljudi, pravila in norme skupine ljudi, predvsem pa posameznikova potreba, da se njegovo ravnanje sklada s temi pričakovanji, pravili in normami, da podpira, ohranja in zagovarja tisto, kar sprejema večja skupina ljudi. Posameznik namreč še ne razume družbenega izvora pravil, norm in zakonov kot izhajajočih iz družbenih dogovorov, ki jih je mogoče soglasno spreminjati. Razlikuje namreč med osebnimi potrebami in moralnimi normami. V svojih sodbah upošteva predvsem skrb za ugodne medosebne odnose v okviru referenčne skupine, ki ji pripada. Pomembnejše od individualnih interesov, je zanj soglasje z drugimi, skrb za njihovo dobrobit, interese in pričakovanja.

- Primeri odgovorov na dilemo Janez in zdravilo, ki jih lahko uvrstimo na **tretjo stopnjo**, so naslednji (Kohlberg, 1969; Zupančič, 1990, 1997):
 - " Janez mora ukrasti zdravilo. To vendar pričakujemo od dobrega moža. Obsojali bi ga če tega ne bi storil. To pomeni, da svoje žene nima dovolj rad, da bi jo rešil. "

- "Nihče ne bo mislil, da je Janez slab človek, če bo kradel, da bi ženi rešil življenje. Če ga ne bi ukradel, pa res nikomur več ne bi mogel pogledati v obraz. "

- "Ne bi smel krasti. Poskusil je že vse, kar je lahko, in s tem je pokazal, kako rad ima ženo. Ljudem se bo lekarnar zameril in ne bodo ga več marali. "

- " Ne sme ga ukrasti, saj bodo vsi ljudje mislili, da je kriminallec. Če bi ga ukradel, bi Janez imel tudi slabo vest. S krajo bi lahko osramotil sebe in svojo družino" (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

4. stopnja: usmeritev k zakonitosti in redu (*adolescenti*)

Predpogoj za moralno razsojanje na tem stadiju je zmožnost abstraktnega mišljenja. Za ta stadij je značilno absolutno spoštovanje avtoritet, družbenih pravil, norm, zakonov. Bistveno je podrejanje zahtevam socialnega reda, o katerih smislu se posameznik še ne sprašuje ne glede na okoliščine.

Posameznik sprejema pravila in stališča, ki jih »zastopa« družbeni sistem. Spoštuje red, zakone, sprejete družbene norme in kode vedenja. Meni, da se je vsak posameznik dolžan ravnati skladno z njimi. Moralno je zanj tisto, kar družba pojmuje in sprejema kot pravilno in dobro. Posamični interesi, sočustvovanje z drugimi, spoštovanje njihovih potreb so za posameznika spremenljivi le, če se skladajo z obstoječimi družbenimi kodi. V nasprotnem primeru jih zavrne. Pravičnost ni več odvisna od posameznikove ocene situacije, temveč od vnaprej uravnanih pravil in odnosov v družbi, ki jih spoštuje tudi v primeru, ko se mu zdijo nelogični. Poudarjeno izraža potrebo po družbenemu redu in upoštevanju predpisov, pri čemer se ne sprašuje o globljem smislu zakonov in dolžnosti, temveč jih sprejema kot avtoritativne smernice, ki veljajo enako za vse ljudi, ne glede na okoliščine. Družbeno pravilo po njegovem mnenju vedno koristi in zaščiti druge, kršenje teh pravil pa jih vedno na kakršen koli drug način oškoduje.

Posameznik v svojih moralnih sodbah razlikuje med moralnimi pravili in dolžnostmi, ter pravili in dolžnostmi, ki jih priznava njegova referenčna skupina (Kohlberg, 1984). Družbene zakone, državljske dolžnosti, družbene norme sprejema kot avtoritativne smernice, ki veljajo v vseh posameznih situacijah za vse ljudi, neodvisno od okoliščin, v katerih prihaja do odločanja o pravilnosti in nepravilnosti dejanj. Ali bo posameznik v konkretnem primeru presojanja upošteval posamezne interese udeležencev v moralni situaciji, sočustvoval z njimi

in spoštoval njihove potrebe, je odvisno predvsem od tega, ali se ti interesi in potrebe skladajo s sprejetimi družbenimi pravili.

- Primeri odgovorov na dilemo Janez in zdravilo, ki sodijo v **četrto stopnjo** moralnega presojanja, so naslednji (Kohlberg, 1984; Rest, 1979; Zupančič, 1990, 1997):

- " Janez mora ukrasti zdravilo za ženo. Zakonska zveza, ki jo je sklenil z njo, ima pravno podlago. Zato je dolžan ženi rešiti življenje. Vsi zakonci so dolžni skrbeti drug za drugega, so vzajemno pravno odgovorni do partnerjev. "

- "Janez mora kasneje plačati zdravilo in povrniti stroške vloma. Farmacevt ima pravico do profita, zato je plačilo, kakršnokoli že, Janezova državljanska dolžnost. Stroške za materialno škodo, ki jo ljudje storijo, pa morajo ljudje po zakonu poravnati. "

- "Če ne bi ukradel zdravila, bi bil neposredno odgovoren za ženino smrt. Mora krasti, a kasneje vse plačati. "

- " Povsem naravno je, da Janez hoče rešiti življenje svoje žene, ampak... Pravilom pa moramo slediti, ne glede na to, kakšna čustva doživljamo, in ne glede na izredne okoliščine. Čeprav njegova žena umira, je Janez državljan določene družbe in mora ravnati v skladu z zakoni te družbe" (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

OBDOBJE ETIČNEGA RELATIVIZMA je obdobje med konvencionalno in pokonvencionalno ravno moralnega presojanja in se pojavlja le pri nekaterih posameznikih, ki se ob spoznanju relativnosti vrednot ne morejo moralno opredeliti. To je stanje spoznavno-moralnega neravnotežja, v katerem posamezniki ob spoznanju relativnosti vrednot, pravil, norm začasno opustijo moralno presojo in se ne morejo opredeliti glede pravilnosti in nepravilnosti ravnanj, ker razlagajo tako z instrumentalnimi potrebami posameznika kot z relativnostjo vrednot. Od posameznika na instrumentalno relativistični stopnji se etični relativist razlikuje predvsem po tem, da prvi ne razume teženj družbe in družbenega pomena moralnih pravil, drugi pa jih, a jih zavrača (Turiel, 1974). Obdobju etičnega relativizma lahko sledijo regresivne ali progresivne spremembe v načinu moralnega presojanja (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

3. POKONVENCIONALNA RAVEN: *nekateri odrasli*

Zadnja dva stadija po Kohlbergovih ugotovitvah dosežejo le nekateri odrasli, teh je približno 10% in imajo pretežno višjo izobrazbo. Razvijejo lastne avtonomne etične principe, ki izhajajo iz univerzalnih etičnih načel, vendar so neodvisni od avtoritet in zakonov. Posameznik na tem stadiju je sposoben svobodnega, kritičnega in odgovornega moralnega razsojanja, ki spoštuje pravice drugega. Pri pokonvencionalni usmerjenosti sta tako motivacija kot nadzor dejanj notranja. Pri tem norme presojanja in vedenja izhajajo iz posameznika, njegove odločitve temeljijo na lastni presoji.

Je tretja faza po Kohlbergu in vključuje 5 ter 6. stopnjo, t.j. stopnji vzajemnega družbenega soglasja in univerzalnega etičnega načela. Na tej ravni moralno presojanje temelji na splošnih načelih in vrednotah ter je kot tako uporabno v vseh situacijah in družbah (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

Moralno presojanje zahteva zmožnost abstraktnega mišljenja. V ospredju je zavest o moralnih normah kot nujnem dogovoru, ki ga terja sožitje in pravičnost. Kot moralna se presojuje dejanja, ki so v skladu z vestjo, s posameznikovimi pravicami in družbenimi dolžnostmi. Na najvišji stopnji je moralno presojanje, ki temelji na zavesti o univerzalnem etičnem principu (Musek, 2001).

Tako se tretja stopnja po Kohlbergu kot prevladujoča pojavlja med približno trinajstim in šestnajstim letom, četrta stopnja, ki tudi sodi v konvencionalno raven, pa po približno šestnajstem letu. Pokonvencionalna usmerjenost začenja s peto stopnjo moralnega presojanja prevladovati po osemnajstem letu, vendar tak način presojanja ni najbolj pogost med večino pozne mladostniške in tudi ne odrasle populacije (Zupančič, 1997).

Peta in šesta stopnja se združujeta v pokonvencionalno usmerjenost v moralnem presojanju (Kohlberg, 1984). Na tej ravni posameznikova moralna presoja zrcali tako notranjo motivacijo, značilno že za predhodno, konvencionalno raven, kot tudi notranji nadzor nad dejanji. Moralna sodba temelji na načelih, ki imajo splošno veljavnost, ne pa na individualnih potrebah posameznikov, konformnosti referenčni skupini ali veljavnim družbenim pravilom. Posamezniki spoznajo, da je način življenja ljudi v različnih družbah različen, družbena pravila in norme, ki uravnavajo družbene odnose, pa prilagojena tej raznolikosti. Poleg tega

jih nove družbene izkušnje v širših socialnih interakcijah (zlasti sodelovanje v različnih družbenih organizacijah, društvih itn.) in razvijajoče se formalnologično mišljenje usmerjajo v zapletenejše razmišljanje o tem, kaj je pravilno, dobro in pravično (Zupančič, 1989). Moralna sodba, ki temelji na konkretnih družbeno sprejetih in uzakonjenih pravilih in normah, postane preveč omejena, saj posameznik spozna, da ni več univerzalno uporabna (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

5. stopnja: usmeritev k vzajemnemu družbenemu soglasju

Temelji na upoštevanju družbenih zakonov in pravil kot spremenljivih sredstev, ki služijo potrebam vseh ljudi. Posameznik prepozna poljubno prvino moralnih pravil ali družbenih pričakovanj v medsebojnem dogovarjanju in soglasju. Dolžnost opredeljuje kot dogovor med ljudmi, ki se ga je potrebno držati zaradi tega, ker je to najboljše za večino ljudi. Okoliščine delno opravičujejo dejanja, ki od družbeno sprejetih norm odstopajo, vendar ne vodijo do opravljanja moralnih kategorij. Posameznik, ki se nahaja na 5. stopnji, sprejema dejstvo, da je družbeni sistem s svojimi normami neizogibno potreben, čeprav vseh njegovih norm ne odobrava. Namesto, da bi jih kršil, meni, da bi bilo potrebno spremeniti in uzakoniti preko dogovarjanja med ljudmi. V okviru obstoječih družbenih norm zahteva še dovolj prostora za lastno svobodo odločanja in druge državljanske pravice. Družbena pravila, norme in zakoni se morajo po demokratični poti spreminjati in izgrajevati, kajti vsi obstoječi kodeksi niso vedno pravi za večino pripadnikov družbe. Posameznik ocenjuje obstoječi družbeni kodeks s perspektive pravičnosti, enakosti in svobode. Kohlberg jo zato imenuje perspektivo ustvarjanja zakonov, medtem ko je za 4. stopnjo značilno spoštovanje zakona.

Moralna sodba na tej stopnji izhaja iz spoznanja, da ljudje sicer potrebujejo sistem družbeno sprejetih norm, vendar vse trenutno veljavne niso najbolj optimalne in dokončne, pravične, dobre in uporabne v vseh primerih. Namesto, da bi take norme, pravila in zakone ljudje kršili, bi jih bilo treba spremeniti skladno s spreminjanjem potreb v spreminjajoči se družbi (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

Posamezniki, ki dosežejo ta stadij, se zavedajo, da lahko pravila in zakone s socialnim dogovorom tudi spreminjamo (zavedanje fleksibilnosti pravil), pri čemer je potrebno demokratično dogovarjanje in upoštevanje individualnih pravic. V utemeljevanju odgovora na

zgodbe z moralno dilemo poudarjajo relativnost vsake odločitve in splošno družbeno koristnost.

Upoštevanje vzajemnega družbenega soglasja kot kriterija presojanja pravilnosti in nepravilnosti dejanj se odraža v naslednjih izjavah mladostnikov na dilemo Janez in zdravilo (Kohlberg, 1984; Zupančič, 1990, 1997):

- " Janez mora ukrasti zdravilo. Zakon ni prilagojen tem izjemnim okoliščinam. Ta posamezen primer pa bi moral služiti kot podlaga za dopolnjevanje obstoječega, ki bi dopuščal te sposobne, moralno opravičljive okoliščine."

-"V teh izrednih okoliščinah je kraja moralno opravičljiva, čeprav Janez krši družbeno sprejeti zakon. Mora ga ukrasti, kajti v nasprotnem primeru bi njegova žena umrla, še preden bi zakon dopolnili. "

-"Ekstremne okoliščine ne opravičujejo tega, da Janez vzame zakon v svoje roke. Cilji ne opravičujejo sredstev. Vprašanje je, kaj bi se zgodilo, če bi vsi kradli in vlamljali, ko bi bili obupani. Po drugi strani pa kraja ne bi bila popolnoma oporečna, vsaj z moralnega vidika ne. "

- " Čeprav obstaja zakon, ki sankcionira krajo, tak zakon ni bil sprejet z namenom, da bi kršil človekovo pravico do življenja. Kraja zdravila sicer krši zakon, vendar je v tem primeru opravičljiva" (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

6. stopnja: usmeritev k univerzalnemu etičnemu načelu

Pri utemeljitvah na tem stadiju je poudarjena odločitev po lastni moralni (za)vesti. V ospredju ni ne lastna korist, ne zakoni, ampak upoštevanje višjih, univerzalnih etičnih principov, ki zadevajo spoštovanje pravic in individualne integritete posameznika. Ko pride do konflikta med zakonom in lastnim načelom, posameznik upošteva lastno načelo.

Posameznik presoja moralnost dejanj po etičnih načelih, veljavnih za vse človeštvo, ne glede na konkretne družbene zakone in družbena soglasja. Izraža razumno moralno perspektivo, ki spoštuje določena splošna moralna načela. Ta načela so univerzalna, v tolmačenju pa precej raznolika (npr. človekove pravice, življenje, smisel življenja). Posameznik si jih postopoma izoblikuje sam, z njimi pa uravnava svoje življenje, ne da bi si pri tem pomagal s konkretnimi predpisi in prepovedmi. Če meni, da je obstoječi družbeni zakon v nasprotju s takim načelom,

svoje odločitve oblikuje na podlagi svojega načela. V primeru, ko ravna drugače, doživlja občutke krivde in samoobtoževanja. Za posameznika je neko moralno dejanje pravilno, če je v skladu s samosprejetim moralnim načelom. Odstopanja od zakonitih pravil opravičuje v primeru, ko izbira med odstopanjem od lastnega načela.

To načelo daje največji pomen človekovemu življenju, dostojanstvu, človekovim pravicam, enakosti in pravičnosti. Tako na tej stopnji v svojih moralnih sodbah in dejanjih posameznik ne upošteva družbenih zakonov, norm, pravil takrat, ko so v nasprotju z etičnimi načeli. Če od naravnih družbenih kodeksov odstopa, tako ne ravna zato, ker jih načelno noče spoštovati, temveč v imenu morale, ki jo jasno razlikuje od zakonov. Če v svojih dejanjih krši zakone, ki so v nasprotju z etičnimi načeli, zavestno sprejme kazen v skladu z veljavnim zakonom in s tem hoče pokazati drugim, da so nekatera načela pomembnejša od trenutno veljavnih družbenih normativov (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

Šesta stopnja moralnega presojanja se odraža v naslednjih odlomkih posameznikovih odgovorov na dilemo Janez in zdravilo (Rest, 1979; Zupančič, 1990, 1997):

- "Janez ima popolno moralno pravico, da ukrade zdravilo. Delovati mora po načelu ohranjanja in spoštovanja človekovega življenja. Pravica do življenja je bolj temeljna kot pravica do farmacevtovega profita."

- "Soočiti se mora z odločitvijo, ali naj upošteva tudi druge ljudi, ki ravno tako kot njegova žena nujno potrebujejo zdravilo. Pri odločitvi bi moral upoštevati življenje vseh ljudi kot vrednoto, ne le čustev do njegove žene."

- "Če je Janez storil vse, kar je bilo sploh mogoče, potem nima smisla, da postavlja pravico do premoženja pred spoštovanje človekovega življenja. Ljudje bi lahko končno živeli tudi brez osebnega premoženja. Spoštovanje človekovega življenja in osebnosti pa je nekaj absolutnega. Zaradi tega so ljudje vzajemno dolžni reševati življenje drug drugega" (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

Četrta, peta in šesta stopnja moralnega presojanja vsaj tehnološko razvitih in razmeroma demokratičnih družbah predstavljajo alternativne oblike celovito razvite moralnosti ne le v mladostništvu, temveč tudi v odraslosti. Seveda posamezniki dosledno ne presojujejo le na eni izmed razvojnih stopenj, temveč na dveh (ali celo več stopnjah), vendar presojanje na eni izmed njih navadno prevladuje, zato nekateri avtorji dvomijo, da šesta stopnja razvojno sledi peti. V stvarnih življenjskih situacijah mladostniki in odrasli navadno moralno presojujejo pod

ravnjo svoje sposobnosti presojanja hipotetičnih moralnih situacij, ker se v stvarnih situacijah pojavi mnogo predvidenih dogodkov, ki jih mora posameznik upoštevati, poleg tega pa je tudi močno čustveno vpleten v situacijo, kar otežuje racionalno moralno presojo (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

1.6.4 Moralni razvoj in vzgoja

Kohlberg je iz Piagetove teorije prevzel tudi princip uravnoteženja. Ko otrok doseže določeno kognitivno zrelost in ima ustrezne izkušnje s prevzemanjem vlog v socialnih skupinah, ga lahko spodbudimo v razvoju moralnosti s tem, da ga soočimo s problemi, ki vsebujejo moralne konflikte. V skladu s tem ni naloga moralne vzgoje, da otrokom na besedni ravni posreduje moralne vrednote kulture, ampak da jih spodbuja v reševanju moralnih problemov in njihovemu argumentiranju ob soočanju z mnenji drugih. Razlike in nasprotja v argumentih med člani socialne skupine povzročajo, da se pri posameznikih, ki so dovolj blizu naslednjemu stadiju v razvoju moralnosti, pojavi neravnotežje, ki postopoma privede do višjega stadija v razvoju moralnosti, torej k bolj kompleksnemu in kompetentnemu moralnemu razsojanju (Thomas, 1992).

V vzgojni praksi je neproduktivno tudi pretirano uveljavljanje zunanjih avtoritet, ki v prvih obdobjih sicer pomagajo otroku preseči egoistična moralna stališča, vendar kasneje ovirajo ponotranjenje moralnih pravil in uporabo lastnega reflektivnega razmišljanja, ki je pogoj za razvoj pokonvencionalne moralnosti. Končni cilj moralne vzgoje pa ni le naučiti se z razumom reševati moralne dileme, temveč doseči tudi njihovo upoštevanje v realnem življenju (Kroflič, 1997).

Spoznavne teorije moralnega razvoja moralno zrelost pojmujejo kot razumevanje družbene organizacije, v kateri posameznik živi, in družbeno-moralnih odnosov v njej. Čim bolj zapletene so družbene situacije, tem bolj zapleteno moralno mišljenje je potrebno, da se jim uspešno prilagodimo. Ko analiziramo opis moralne zrelosti in merila za njeno ocenjevanje, se pokaže, da gre dejansko za merila tistega vidika socialne zrelosti, ki je vezan na medosebne odnose in spoštovanje družbenih norm. Pri otroku je moralni občutek pravičnega in nepravilnega pomemben za specifične dejavnosti. Adolescenti imajo idealistične in nerealne

moralne pojme, predvsem tiste, vezane za delovne odnose in lastno družino, ker še niso imeli prilike, da bi njihovo resničnost preverili v praksi.

V odrasli dobi je moralno zrela oseba sposobna, da oblikuje moralne vrednote in jih preverja skozi analizo širših izkušenj z družbo v celoti. Moralno zrela oseba spoštuje tudi tiste družbene norme, s katerimi se osebno ne strinja, pod pogojem, da niso v neskladju s širšimi, splošno pomembnimi moralnimi vrednotami, ki imajo univerzalen pomen. Moralni kodeks zrele osebe je stabilen. Vede se v skladu z normami, ne zaradi strahu pred kaznijo, pač pa zaradi prepričanja, da je brez obstoja določenih moralnih norm nemogoče vzpostaviti sprejemljive odnose med ljudmi. Moralno zrela oseba je izrazito odgovorna v nasprotju z moralno nezrelo osebo. Tudi tu velja, da vedenje v skladu z družbenomoralnimi normami ni nujno znak moralne zrelosti, pač pa je lahko samo izraz »nezrelosti konformističnega tipa«.

1.6.5 Kaj vpliva na razvoj moralnosti

Kohlberg je menil, da na razvoj moralnosti vplivajo (Thomas, 1992):

- **Raven kognitivnega razvoja** (logičnega mišljenja) je pogoj za določeno raven moralnega razsojanja, kar pomeni, da je kognitivni razvoj lahko pred moralnim, medtem ko obratno ni mogoče.
- **Motivacija in volja**: možno je, da posameznik razsoja na višjem nivoju, kot ga kaže v danem socialnem okolju, v katerem bi bilo izražanje takih stališč tvegano.
- **Prezemanje socialnih vlog**: prevzemanje socialnih vlog ali identifikacija z drugimi in empatija do njih posameznika usposobita, da postane socialno kompetenten. Različna socialna okolja (kulture, socialni razredi, družinski vzgojni stili) v različni meri spodbujajo prevzemanje vlog.
- **Struktura pravic v socialnih skupinah in institucijah**: na razvoj moralnosti pozitivno vplivajo tiste skupine in institucije, ki otroka spodbujajo k odločanju in odgovornosti in v katerih je prisotna visoka raven upoštevanja principov enakopravnosti in recipročnosti.

1.7 MORALNA ZRELOST

Moralna zrelost predstavlja enega izmed vidikov osebnostne zrelosti. Moralo v psihologiji pojmujejo kot del kulturno – vrednotnega sistema v danem prostoru in času, ki se je izoblikoval v toku antropogeneze. Pri posamezniku se kaže v njegovih vrednotah, ocenjevanju sebe in drugih v okviru družbenih odnosov ter v njegovem vedenju v konkretnih družbenih situacijah (Lamovec, 1994).

Psihologi posameznikov praviloma ne opisujemo kot moralnih ali nemoralnih, dobrih ali slabih. Človekovega mišljenja, njegovih sodb, odločitev, stališč, vrednot in dejanj sicer ne obravnavamo neodvisno od zahtev, ki ji postavlja družba, vendar nas tu vodi predvsem spoznavni interes. Dognati skušamo, kaj vpliva na posameznikovo socialno, asocialno ali protisocialno vedenje, kaj pri tem doživlja, kako se izražajo različne oblike moralnega mišljenja, doživljanja in vedenja ter kako lahko vplivamo na njihovo dinamiko.

Spoznavne teorije moralnega razvoja so nemara od vseh psiholoških teorij najmanj obremenjene z ideološko vrednostnim razmerjem do vprašanja moralnosti. Izpostavljajo predvsem vprašanje o tem, na kakšen način posameznik razmišlja o moralnih dilemah, presoja o možnih rešitvah, izbira med njimi in svoj izbiro utemeljuje. Gre jim torej predvsem za zgradbo moralnega mišljenja in presojanja, za obliko, ki je vsaj delno neodvisna od vsebine moralnih vrednot.

Moralno zrelost pojmujejo kot razmeroma zapleteno razumevanje družbene organizacije, v kateri posameznik živi, in družbeno – moralnih odnosov v njej. Dokazujejo tezo, da je pogoj za posameznikovo optimalno prilagoditev življenjskemu okolju v tem, da stopnja njegovega moralnega mišljenja ustreza zapletenosti tega okolja. Drugače povedano, čim bolj so zapletene družbene situacije, ki jih doživljamo, tem bolj zapleteno moralno mišljenje je potrebno za to, da se jim uspešno prilagodimo.

Ameriški psiholog Lawrence Kohlberg je moralni razvoj opredelil kot razvoj razumevanja družbenih norm, pravil in znakov, vzajemnosti v medosebnih odnosih in temeljnih moralnih pojmov, ki naj bi bili prisotni v vsaki družbi. Na podlagi longitudinalnih empiričnih podatkov je pokazal, da moralni razvoj poteka v šestih stopnjah, katerih vrstni red pojavljanja je kulturno invarianten in univerzalen. Vsaka naslednja stopnja predstavlja logično

diferenciacijo in integracijo predhodne stopnje. Stopnje moralnega razvoja je določal s prostih odgovorov na 10 hipotetičnih moralnih dilem. Pri tem pa ga ni toliko zanimala vsebina odgovorov kot način njihovega utemeljevanja, ki predstavlja kakovost moralne sodbe.

1.7.1 Restov model

Pri določanju stopnje moralnega razvoja po Kohlbergu (1984) nas ne zanima vsebina odgovora, temveč način presojanja, s katerim je posameznik prišel do »pravega« odgovora na moralno dilemo, saj v ozadju enakih odgovorov lahko stoji povsem drugačna vrednostna logika. Kohlberg je svoj način ocenjevanja moralnih dilem večkrat popravljaj, kasneje pa se je bolj uveljavil Restov model moralnega razvoja (Rest, 1984), ki vsebuje štiri sestavine. Te predstavljajo štiri temeljne procese, nujno potrebne za pojav moralnega vedenja. Moralni razvoj po njegovem mnenju ni rezultat enega ali enotnega procesa, čeprav eden lahko vpliva na druge. Procesi sicer delujejo interaktivno, vendar ni nujno, da ima posameznik z visoko razvito eno sestavino tudi ustrezno razvite ostale sestavine. Interakcije med njimi so zapletene in se ne pojavljajo vedno po spodaj opisanem zaporedju. Vsak proces vsebuje različne načine spoznavno čustvenih povezav, ki se povezuje z moralnim vedenjem, ne vsebuje pa osebnostnih potez niti vrednot, ki bi tvorile moralno osebo. Obravnavamo jih lahko le kot temeljne enote za analizo in spremljanje posameznih oblik moralnega vedenja v posamičnih situacijah.

Štiri sestavine Restovega modela so: (1) sposobnost razlaganja moralne situacije, (2) sposobnost presojanja pravih načinov delovanja, (3) sposobnost določanja prednosti izbranim vrednotam in (4) sposobnost izvedbe moralnega delovanja.

Tabela 2: Štirje temeljni procesi (komponente) moralnega vedenja po Restu.

KOMPONENTA	OPIS
1. interpretacija moralne situacije	Opredeleitev možnih dejanj v dani situaciji, koga bi zadevala in kako
2. moralno presojanje možnih dejanj	Ugotavljanje pravilnosti, pravičnosti dejanj, presojanje tega, kaj bi posameznik moral storiti v dani situaciji
3. določanje prioritete možnim dejanjem	Oblikovanje odločitve, izbira najprimernejšega dejanja v dani situaciji.
4. sposobnost izvedbe moralnega dejanja	Sledenje izbiri, vztrajnost, premagovanje ovir na poti do cilja.

1. sestavina: sposobnost razlaganja moralne situacije

Vsebuje prepoznavo situacije, posameznikova prva čustva v okviru te situacije, oblikovanje možnih načinov delovanja, predvidevanje možnih posledic hipotetičnih delovanj za soudeleženca situacije, možnih moralnih norm, ki bi bile uporabne. Poleg spoznavnih sposobnosti zahteva ta sestavina tudi določeno stopnjo kompatije. Prepoznavanje in razlaga situacije sta odvisni tudi od delovanja obrambe jaza in prvega vtisa, ki v posamezniku vzbudi močna čustva še pred podrobnejšim spoznavnim dekodiranjem (zlasti v situacijah močne privlačnosti in odbojnosti). Tako čustveno vznurjenje se pojavlja neodvisno od zavednega nadzora in ostane v vsakem primeru del situacije, ki jo posameznik tolmači.

2. sestavina: sposobnost presojanja pravičnih načinov delovanja

Vsebuje zbiranje pravičnih, dobrih odločitev. Gre za oblikovanje moralnih sodb oz. proces presojanja, pojasnjevanja in dokazovanja pravičnosti dejanj. Z razvojem spoznavnih sposobnosti in kopičenjem socialnih izkušenj postaja tudi moralno presojanje vse bolj zapleteno in ustrezno danemu družbenemu moralnemu prostoru. Temelje moralnemu presojanju predstavljajo nivoji razvoja pojmov družbenega sodelovanja, privlačnosti, enakosti in spreminjajoča čustva moralne odgovornosti, ki jih vključuje razumevanje družbene organizacije. Na moralno presojanje pa lahko vpliva tudi pripadnost določenemu sistemu prepričanj in ideologij, močan stres in patološka, fiziološka stanja.

3. sestavina: sposobnost določanja prednosti izbranim vrednotam

Med posameznimi delovanji, ki jih je ovrednotil kot pravilna, posameznik izbira katero izmed njih je pravilnejše, boljše, katero vsebuje vrednote, ki so v dani situaciji pomembnejše. Izbira tako med moralnimi kot zgolj osebnimi vrednotami. Moralni ideali lahko v dani situaciji izgubijo prednost na račun drugih vrednot, ki so za posameznika ali za skupino pomembnejše. Tudi zaradi tega prihaja do razhajanja med besedno oceno moralnih vrednot in posameznikovim vedenjem. Ponavadi vsaj dve ali več različnih vrednot določa posameznikovo vedenje v dani situaciji in času. Ob tem se postavlja tudi problem, kako oceniti moč dane vrednote oz. vrednot v dani situaciji, saj nanje poleg ustrezne spoznavne predstavitve vplivajo še različni "situacijski" dejavniki, med njimi npr. trenutna prisotnost

pozitivnega čustva. Posameznik v tem tretjem procesu na zapleten način izbere tisti način delovanja, za katerega meni, da je v danem okolju in trenutku najboljši. Ta odločitev pa oblikuje namero za moralno delovanje.

4. sestavina: sposobnost izvedbe moralnega dejanja

Predstavlja sledenje nameri moralne odločitve oz. pripravljenost uresničevanja vedenja, ki ga je posameznik izbral kot moralno najbolj pravilnega. Eden izmed najpomembnejših dejavnikov sposobnosti izvedbe je moč jaza. Posameznik s šibkim jazom sicer lahko ima visoko moč prepričanj, vendar pa teh prepričanj ni zares pripravljen uresničevati v konkretni situaciji. Dejansko izvedbo dejanja določajo tudi spoznavno preoblikovanje ciljnega objekta (npr. če je posameznik soočen s ciljem, dlje časa vztraja v akciji), pozitivno čustveno stanje in pričakovanje učinkovitosti dejanja (vpliva na to ali se bo dejavnost sploh sprožila, koliko truda bo vložena, koliko časa bo posameznik pripravljen premagovati ovire); na samo vztrajanje v delovanju pa lahko vplivajo spremembe v posameznikovi misli med izvajanjem moralnega dejanja.

1.7.2 Pomen in sestavine medosebnih spretnosti

Zadovoljujoči medosebni odnosi so prvi pogoj za psihično zdravje pa tudi osebno srečo in uspeh v mnogih poklicih. Zmožnost ustvarjanja in ohranjanja medosebnih odnosov, ki temeljijo na soodvisnosti in sodelovanju, je eden glavnih znakov uspešnega psihičnega delovanja. Ljudje, ki zaradi različnih vzrokov niso zmožni ustvariti zadovoljivih odnosov z drugimi, pogosto doživljajo tesnobo, depresijo, odtujenost in osamljenost. Počutijo se manjvredne, nemočne in izolirane. Njihovi poskusi, da bi navezali in vzdrževali pomembne stike z drugimi, se navadno končajo z neuspehom, kar vodi v začarani krog.

Uspešni medosebni odnosi so možni le, če obvladamo določene spretnosti, ki jih imenujemo družabne ali medosebne spretnosti. Glede na psihološke procese, ki pri njih sodelujejo, jih delimo na zaznavne (točno zaznavanje drugih ljudi in situacij), kognitivne (zmožnost točnega presojanja), vedenjske (kaj reči in storiti v dani situaciji), ter efektivne (ustrezno čustveno izražanje in odzivanje). Učiti se jih začnemo takoj po rojstvu in jih izpolnjujemo vse življenje.

Medosebni odnosi so temeljnega pomena za razvoj osebnosti, tako v emocionalnem, socialnem kot tudi intelektualnem smislu. Na osnovi odnosov z drugimi ljudmi si ustvarimo svojo identiteto. V stikih z njimi opazujemo, kako se na nas odzivajo, dobivamo povratne informacije o tem, kako nas drugi zaznavajo, in se naučimo, da na podoben način zaznavamo sami sebe. Odziv drugih nam pomaga, da razvijemo čimbolj jasno in točno predstavo o sebi. Lastnosti, ki jih občudujemo pri drugih, poskušamo razviti tudi pri sebi. V odnosu z drugimi odkrivamo, kdo pravzaprav smo kot osebnost.

Še najbolj pa potrebujemo, da nas drugi potrdijo kot osebo. Takšna potrditev pomeni, da se drugi odzivajo na nas na načine, ki kažejo, da smo normalni, zdravi in vredni spoštovanja.

Če želimo navezovati, razvijati in ohranjati zadovoljujoče medosebne odnose, se moramo torej naučiti nekaterih temeljnih spretnosti, ki zajemajo tale področja:

- a) medosebno poznavanje in zaupanje,
- a) komuniciranje,
- b) medsebojno sprejemanje in potrjevanje,
- c) konstruktivno reševanje konfliktov v zvezi z odnosom.

Pri ustvarjanju medosebnega odnosa je zelo pomembna tudi skupna orientacija: vsak udeleženec mora upoštevati iste norme in zastopati iste vrednote, vsaj kar se tiče odnosa. Tudi med osebami, ki izhajajo iz zelo različnih okolij, se lahko razvijejo dobri medosebni odnosi, če uspemo uskladiti tiste norme in vrednote, ki določajo vedenje o tem specifičnem odnosu.

1.8 SKUPINSKA STRUKTURA

Ko govorimo o strukturi skupine, mislimo na odnose in povezanost posameznih elementov skupine (članov teama) med seboj. Struktura je odnos med pozicijami, katerih vrednost determinira posameznikov status v skupini. Status pa določa potencialno socialno moč člana. Socialna vloga je pričakovani vzorec vedenja, ki se veže na posamezno pozicijo.

Levinson (1959) poudarja tri aspekte vloge. Ti nam lahko pomagajo pri razumevanju, zakaj posameznik včasih prihaja v konflikt s skupino. To so:

1. pričakovanja drugih, povezana z določeno pozicijo
2. posameznikova predstava vloge
3. dejansko vedenje posameznika.

V slučaju konflikta gre pogosto za neskladnost med predstavo vloge, kakršno ima skupina in individualno predstavo vloge posameznega člana.

Posameznik v odnos nekaj vlaga, da bi iz njega nekaj dobil. Dobiček mora biti večji kot bi bil pri neki drugi, alternativni skupini. Formiranje interakcije poteka po sistemu poskusov in napak, pri čemer se išče optimalna kombinacija vedenja za večino sodelujočih.

Socialne norme so regulativi vedenja. Gre za standardizirana pravila vedenja, ki jih skupina sprejme v zvezi s pomembnimi stvarmi.

Norme pa niso edini vedenjski regulativi. Uporabljajo se tudi pravila. Pravila izvaja oz. postavlja oseba, ki ima pravico ukazovati. V teamu je taka oseba običajno trener. Te ukaze sprejemajo člani oz. igralci na kognitivnem nivoju. Poleg pravil pa poznamo tudi prisilo. To so ukazi, ki temeljijo na moči, ki jo posreduje trener oz. oseba ali osebe, ki imajo pravico ukazovati.

1.8.1 Socialna klima

Nekateri pod pojmom socialna klima pojmujejo družabno vzdušje. Če gledamo na klimo s tega vidika, potem je poznavanje celovite klima katerekoli skupine nujen pogoj za razumevanje vedenja skupine ali posameznikov v skupini. Socialna klima predstavlja tako objektivni vidik (velikost, trajnost ali socialna struktura skupine).

Klimo moramo razumeti kot dinamični faktor, ki je hkrati vzrok in posledica vedenja ljudi. Ljudje pa se spreminjajo in oblikujejo spremembe v klimi, ta pa spet na nov, specifičen način vpliva na pripadnike skupine.

Socialna klima predstavlja tako objektivni vidik (velikost, trajnost ali socialna struktura skupine) neke skupine, kot tudi subjektivni (izrazito psihološki) vidik. Zato lahko socialno klimo v neki skupini analiziramo na osnovi objektivnih in subjektivnih indikatorjev. Objektivni indikatorji predstavljajo določene zunanje pojave v psihosocialnem vedenju pripadnikov skupine, medtem ko subjektivni pomenijo psihična doživljanja, ki jih ta klima povzroča in po katerih pripadniki skupine usmerjajo svojo aktivnost.

Socialna skupina ni zgolj običajen izbor posameznikov, ampak je strukturirana celota, v kateri položaj posameznika in njegova pomembnost za skupino ni odvisna le od njega samega, ampak od celotne strukture v kateri se nahaja tudi sam. Skupinsko strukturo je najlažje definirati kot (Zvonarevič, 1981) sistem medosebnih prostorskih in psihosocialnih odnosov med pripadniki neke skupine. Prostorska struktura označuje prostorsko razporeditev in odnose med pripadniki skupine in ima neposreden pomen za skupinsko dinamiko. Psihosocialna struktura pa prvenstveno pomeni odnose med vlogami in statusi članov skupine. Poleg tega pa prihaja v skupini tudi do razlik v razumevanju vloge v skupini v celoti in njenih nalog, razlike nastajajo tudi v strukturi socialne moči.

Rot (1983) je poskušal vnesti neko klasifikacijo v pojem skupine. On poudarja strukturiranost in velikost skupine kot dve pomembnejši karakteristiki, po katerih se skupine med seboj razlikujejo. Za nestrukturirane skupine je značilno, da njihovo delovanje ni organizirano. Take skupine obstajajo kratek čas. V njih ni strukture, ni razdelitve vlog in položajev. Nestrukturirane skupine nastajajo na osnovi prostorske bližine članov in podobnih ciljev. V strukturiranih skupinah pa obstaja poleg individualnih tudi skupni cilji, ki se uresničujejo ob usklajeni in aktivnosti vseh članov skupine. Za strukturirano skupino je značilna neposredna interakcija in komunikacija med člani, skupni cilji, medsebojna odvisnost in vpliv, skupna aktivnost, pripadnost skupini, norme in statusi, ki regulirajo vedenje v skupini, stabilni odnosi.

Rot strukturo skupine razume kot trajni razpored delov v neko relativno stabilno celoto. Pod pojmom položaj pa razume funkcije, katere morajo člani skupine uresničevati, in naloge, ki jih morajo upravljati, da bi skupina lahko dosegla svoje cilje. Položaj je torej mesto v skupini, katerega posamezniki zavzemajo in za katerega so predvidene, za funkcioniranje skupine, potrebne aktivnosti.

Strukturo skupine lahko definiramo kot odnose med člani skupine. Elementi strukture so člani skupine. V skupinah lahko ločimo različne odnose kot so npr. komunikacijski vzorci, privlačnost, prestiž in kompetenca (Wilke, 1996).

Rot na osnovi interakcije razlikuje strukturo glede na moč, komunikacijsko strukturo, afektivno ali sociometrično strukturo in strukturo prestiža. Struktura moči se pojavlja v vseh vrstah skupin. Ta struktura se praviloma vzpostavi, ker je koristna za funkcioniranje.

Izvor moči v skupini je lahko tudi delovanje določenih članov skupine v smeri pridobivanja moči oziroma ohranjanju predhodno pridobljene prednosti. Intenzivnost moči ene osebe nad drugo v določenem trenutku je odvisna od tega, koliko energije je vložila prva oseba in kolikšen je odpor druge osebe.

Strukturirane skupine z omejenim številom članov se imenujejo majhne skupine. N. Rot navaja 4 karakteristike majhnih skupin:

1. omejeno število članov
2. neposreden stik med člani pri aktivnosti
3. neposredna interakcija članov skupine
4. vzajemna odvisnost in vzajemni vpliv članov skupine.

S strukturo so tesno povezana tudi pravila. Nekatera pravila so vezana na vlogo in določajo vedenje posameznika v določeni vlogi, druga pa so splošna in veljajo za vse oziroma vsaj večino. Pomemben je tudi pomen komunikacije, ki služi na eni strani izmenjavanju informacij med člani, po drugi pa predelovanju napetosti, ki nastanejo v skupini. Pravila pomenijo tudi podrejanje in s tem tudi skupinski pritisk.

Struktura ima veliko vlogo pri doseganju skupinskega cilja. Skupinskega cilja ne more doseči vsak posameznik sam, hkrati pa vsi ne morejo opravljati iste naloge ali vseh del. Dela je zato potrebno razdeliti. Govorimo o različnih nalogah in vlogah članov skupine, katere je potrebno stalno med seboj usklajevati, da ne nastane zmešnjava. Celotnemu sklopu različnih, dopolnjujočih se vlog pravimo struktura. Njena konkretna podoba je odvisna od ciljev, lastnosti članov in od razmer v okolju. Člani skupine so lahko podrejeni navodilom enega človeka ali pa so razdeljeni na manjše, samostojne skupine (Bečaj, 1995).

1.8.2 Družbene skupine (grupe)

Precej težka naloga je opredeliti, kaj skupina je. Glavni problem je v heterogenosti skupin, saj že sama velikost skupine pomembno vpliva na njene značilnosti. Posameznik v skupini zadovoljuje svoje interese in potrebe (varnost, spretnost, pripadnost, uveljavljanje, sodelovanje itd.). Preko socialne interakcije pa skupina vpliva na stališča, aktivnosti in vedenje članov.

Za človeško življenje je nujno potrebno, da poteka v različnih skupnostih. Te skupnosti so npr. družina, generacija, sosesčina, razred oziroma sloj, naselje, regija, narod, športna društva, politične organizacije itd. V njih je posameznik udeležen na različne načine. Brez teh družbenih skupnosti pa si je težko zamisliti celoto našega življenja, zadovoljevanja potreb itd.

Pripadnost posameznika bolj ali manj številnim družbenim skupnostim je pravzaprav pojem družbenega življenja. Sčasoma se povečuje možnost pripadanja k različnim (širšim) družbenim skupinam, v vseh družbah pa obstajajo tudi ožje družbene skupine. Družbene skupine so posredniki med posameznikom in družbo, po obsegu pa se zelo razlikujejo.

Skupina je socialna enota, ki jo sestavlja omejeno število posameznikov, med katerimi obstaja stabilen sistem odnosov in določene norme vedenja, ki so usmerjeni k doseganju skupnih ciljev. Med njimi je tudi neposreden stik, neposredna interakcija ter pomemben vzajemni vpliv (Rot, 1983).

Bistveno pri vseh skupinah, od tistih v praskupnosti do najmodernejših je sporazumevanje, ki se odvija s pomočjo kulturnih tvorb (jezik, pravila, spoznanja). Brez sporazumevanja družbeni procesi znotraj skupine niso mogoči. Znotraj skupine poteka neko posebno življenje, ki ga ne moremo razumeti kot del odnosov v širši družbi. Vsaka skupina ustvarja svoje lastne interese in si prizadeva doseči zaželene cilje. Poseben del v skupini je identiteta, pojmovanje in doživljanje sebe in zavesti o sebi kot skupini z določenimi cilji. Skupini dajejo določeno dinamičnost procesi, sam vir dinamičnosti pa je ponavadi v širši družbi. V dosedanjem razvoju družbe zasledimo veliko omejevalnost skupin in podrejenost posameznikov v njej. Posamezniki pogosto doživljajo skupine kot nekaj v naprej danega, objektivnega in neodvisnega od njih.

Kot ugodni pogoji se ponavadi navajajo:

- majhno število potencialnih članov (npr. manjše od 10)
- skupen cilj
- podobnost družbenega položaja članov, ki olajšuje sodelovanje
- osamljenost, ki jo potencialni člani želijo preseči

Znotraj vsake družbene skupine pride do delitve družbene moči. Procesi v skupini vplivajo na razvoj posameznikove osebnosti, tudi če je posameznik že starejši. Tak posameznik ustvarja svojo identiteto v procesih, ki potekajo znotraj skupin.

1.8.3 Značilnosti športne skupine

Športno skupino sestavljajo športniki, ponavadi je to ekipa, ki jo sestavlja več posameznikov, kateri imajo enak cilj; premagati nasprotnika.

Ekipe pa se lahko razlikujejo v medsebojni soodvisnosti. In sicer:

- *majhna medsebojna odvisnost*: lahko pripadaš isti ekipi, vendar pa vsak tekmovalec tekmuje zase (plavanje)
- *srednja medsebojna odvisnost*: tekmovalčev rezultat pripomore k rezultatu celotne ekipe, saj se individualni rezultati seštevajo (ekipna tekma v judu)
- *največja medsebojna soodvisnost*: športi, kjer igralci neposredno sodelujejo med seboj (košarka, roket, ...) (Tušak, Misja in Vičič, 2003).

V športni skupini se večkrat zgodi, da se igralci ne družijo samo znotraj svojega kluba, društva, ampak tudi izven le-tega. Veliko športnikov je takšnih, ki znotraj te skupine skupaj odraščajo in skozi leta se njihovi interesi spojijo in postajajo vse bolj podobni. Tudi sam način obnašanja in oblačenja je podoben, saj eden od drugega "pobirajo" razne izraze.

V današnjih pogojih lahko tekmovalci te skupine uresničujejo svoje tekmovalne aspiracije predvsem v okviru državnega prvenstva in na različnih mednarodnih tekmovanjih in prvenstvih. Skupina je kvalitetno zelo heterogena in takšni so tudi motivi posameznikov za ukvarjanje s to športno panogo. Za doseganje pomembnejših uspehov je nujen visok nivo tekmovalne aspiracije posameznikov. Vsak individuum naj bi najprej iskal udeležbo svojega talenta v tej športni panogi, še posebej zato, ker gre za individualen šport. Klubi so z različnimi ukrepi prisiljeni omejevati udeležbo svojih tekmovalcev na tekmovanjih. Kriteriji se poostrujejo. V takšnih pogojih se lahko procesi in odnosi v skupini zelo spremenijo, kar se kaže v odnosi do treningov, priprav in tekmovanj, s tem pa tudi na mikrosocialno klimo skupine (Mlakar, 1996).

Človek se povezuje v različne skupine. Vzrok njegovega povezovanja so potrebe, biološke ali socialne... To počne v skupini, ker jih drugače sploh ni možno zadovoljiti. Potrebe so vzrok v človeku, da se združuje v skupine ter v njih deluje (Mlakar, 1996).

Znanstvena in praktična spoznanja kažejo, da pomen odnosov in procesov v športni skupini ni zanemarljiv pri doseganju športnih izidov. Nekateri napačno mislijo, da je skupinska dinamika pomembna samo pri kolektivnih športih, vendar izsledki kažejo, da so skupinski odnosi in procesi prav tako pomembni v individualnih športih. V obojih se športna dejavnost uresničuje v skupinah ali med skupinami. Dokazano je, da so spoznanja skupinske dinamike pomemben element pri programiranju tekmovalnih dosežkov. Prav ta interakcija, skupina – posameznik, posameznik – skupina, je pomembna za uspeh posameznih članov in skupine in tudi za naravo medsebojnih odnosov (Mlakar, 1996).

Šport predstavlja del sistema institucionaliziranih družbenih aktivnosti države. V športni organizaciji mora posameznik razumeti določene relativno stabilne in dane vzorce obnašanja, ki obstajajo v športni ekipi. To je pogosto pogoj, da ga skupina sprejme, toda z vedenjem, kakšnega zahteva skupina; s tem on kaže skupinsko pripadnost, posameznik pa se v njej potrjuje. Tako obstaja dinamičen proces v katerem vsaka skupina glede na pogoje od zunaj in pogoje od znotraj, menja svoje vzorce obnašanja in vrednotenja, s tem pa medsebojne odnose (Petrović in Doupona, 1996).

Vsaka skupina tudi športna ima svojo preteklost, katero so gradile generacije igralcev, trenerjev, uprav. Športa ekipa ima svoje simbole, običaje in odraz družbenih odnosov preteklosti in sedanjosti v vsaki družbeni skupnosti. Posameznik ima s svojimi intelektualnimi in karakternimi sposobnostmi relativno malo možnosti za variabilnost v svojem obnašanju, kolikor si jo lahko dopusti, da ni zrušena integracija in uspešnost skupine. Če skupina ni sposobna oceniti in regulirati določene tolerance, je velika verjetnost, da bo doživela neuspeh in propad. Vseeno v dinamičnem procesu družbenih sprememb posamezniki prinesejo v športne kolektive določeno osebno noto, v kateri so zbrani družbeni standardi dane družbe ali njene intelektualne in karakterne vsebine, njegovi osebni motivi in ambicije (Petrović in Doupona, 1996).

Na ta način ima vsaka športna skupina svoje specifične vzorce obnašanja, odnose in procese, ki jo tudi karakterizirajo (Petrovič in Doupona, 1996).

Za mnoge postane socializacija npr. v športni klub (poleg šole) najpomembnejši proces sprejemanja kulture neke družbe oz. kulture neke skupine. Vsak si seveda želi, da bi bil v novo okolje čimprej in čim bolje sprejet, kar seveda ni vedno enostavno. Še posebno zahteven je proces vključevanja novega člana v že obstoječo in dobro delujočo skupino. To od posameznika zahteva vključitev v novo socialno okolje in s tem sprejetje določenih običajev, vzorcev obnašanja, ki jih ima skupina, saj navsezadnje tako kot življenje v neki družbi tudi delovanje v športni skupini temelji na določenih pravilih, normah in vrednotah prav te skupine (Doupona in Petrovič, 2000).

Trening je zahteven, dolgotrajen, pa vendar naj bi bil praviloma prijeten proces. Predvsem učenje je za mlajše športnike veliko prijetnejše, če poteka v skupini, v družbi njegovih vrstnikov. Seveda mora otrok na ta način sprejeti preteklost, ki jo ima navadno vsaka skupina, njene simbole (znake, nalepke...) in tudi ritual, kar pomeni, da se mora posameznik prilagoditi urniku treningov in tekem, da prihaja na vadbo redno, točno, korektno izpolnjuje zastavljene naloge... Vse to so običajno osnovne zahteve, ki jih mora vsak član neke skupine najprej sprejeti (Doupona in Petrovič, 2000).

1.8.4 Sociometrijska struktura športnih skupin

Raziskovanje malih skupin, medsebojni odnosi, delovanje v skupini, ki ga imenujemo skupinska dinamika, je pomembno za ugotavljanje socialnih zvez, tistih že obstoječih v skupini, kot tudi željenih. To je še pomembnejše, če je cilj boljši tekmovalni rezultat (Mlakar, 1996).

Sociometrijski test naj bi mi pokazal že realizirane socialne vezi. Vsaka športna skupina, tudi pri individualnem športu kot je plavanje, mora ustvarjati obe obstoječi vrsti zvez; socialne zveze in storilnostne zveze. Skupine, ki so zgolj storilnostno orientirane, ob neuspehu hitreje razpadejo, medtem ko skupine, v kateri obstajajo tudi močne socialne vezi, ob neuspehu najdejo rešitve in energijo, da zadržijo tekmovalce in s tem preprečijo razpad skupine (Mlakar, 1996).

Znanstvena in praktična izhodišča kažejo, da pomen odnosov in procesov v športni skupini ni zanemarljiv pri doseganju športnega izida. Dokazano je, da so spoznanja skupinske dinamike, t.j. poznavanja narave športnih skupin, zakonov njihovega nastajanja, delovanja in razpadanja, interakcije med člani in skupino pomemben element pri programiranju tekmovalnih dosežkov. Pri izjemnih naporih na treningih in na tekmah, ki zahtevajo od posameznika kar največ telesne in duševne moči, imajo skupina in skupinski odnosi čisto odločilno vlogo. Vsekakor pa vedno zelo pomembno (Petrović in Doupona, 1996).

V teoriji in praksi je znano: kohezivna (notranje trdno povezana) skupina je pomembno vplivala na posameznika, da je na tekmi presegel samega sebe, saj mu je vlila samozaupanje in ga podprla; takšna skupina je tudi vzgojno vplivala na nove člane, marsikdaj so se pod njenim vplivom spreminjale nekatere lastnosti posameznikov, npr. zmanjšanje anksioznosti in z njo povezano disociativno vedenje, vplivala je na pravilno usmerjanje agresivnosti in impulzivnosti in s tem tudi na uspeh tekmovalca ali tekmovalke (Petrović in Doupona, 1996).

Znani so tudi negativni primeri, ko so bili v skupini takšni notranji odnosi, da je bil lahko njen vpliv samo negativen: pojavili so se izoliranost, grupaštvo, podcenjevanje, negativni psihični pritiski, skupina je jemala posamezniku še tisto samozaupanje, ki ga je imel. Športna skupina torej pomembno vpliva na posameznike, ti pa se s svojim potencialom vključujejo v njeno dejavnost. Prav ta interakcija skupina - posameznik, posameznik - skupina je pomembna ne samo za uspeh posameznih članov ali skupine, ampak tudi za naravo medsebojnih odnosov (Petrović in Doupona, 1996).

Spoznanja skupinske dinamike pomeni poznavanja narave skupin (tudi športnih), zakonitosti njihovega nastajanja, delovanja in razpadanja, interakcije med člani in skupino.

Pogosto pa so ti odnosi v individualnih športih, kot so npr. smučanje, plavanje, atletika, kolesarstvo še pomembnejši. V individualnih športih je manj igralnega, funkcionalnega (task oriented) sodelovanja, zato pa je toliko pomembnejše socialno sodelovanje (social oriented). Skupina lahko, kot rečeno, s svojim odnosom do posameznika, odločilno vpliva na njegov uspeh. Lahko je seveda za posameznika tudi negativni dejavnik uspeha. Zgodilo se je sicer, da so konfliktna razmere v skupini spodbujale posameznika k večjim podvigom. Vendar je takšen negativen vpliv skupine spodbuden le za krajši čas, poleg tega pa je dvomljiv tudi z

moralnega vidika. Pomemben je zdrav tekmovalni duh v skupini, vendar je takšno ozračje težko ustvariti, še težje pa vzdrževati. V veliki meri je odvisno od pedagoškega dela trenerjev in osebnostne naravnosti tekmovalcev in tekmovalk (Petrovič, 1999).

Skupinska dinamika je pomembna predvsem iz dveh vidikov:

- b) uporabe pedagoških načel pri vadbi
- c) doseganje tekmovalnega uspeha

1.8.5 Urejenost skupine – kohezivnost

Pojem kohezivnosti izhaja iz latinske besede "cohaeus", ki pomeni "zlepiti, držati skupaj". Kohezivnost je bistvena za obstoj neke skupine. Donnelly, Carron in Chelladurai trdijo, da nekohezivna skupina ne more obstajati. Je pa res, da je kohezija lahko šibka ali pa zelo močna. Večja kohezivnost pomeni hkrati tudi večjo uspešnost ekipe na tekmah (Tušak in Tušak, 1997).

Carron: kohezivnost je dinamičen proces, ki se odraža kot tandenca ohranitve skupine in se kaže v skupnem doseganju ciljev in objektov.

Carron je izdelal sistem, ki naj bi pomagal razjasniti vlogo kohezivnosti v nekem športnem moštvu. Njegov model vključuje štiri dejavnike kohezivnosti v športu. To so:

- faktorji okolja,
- faktorji osebnosti,
- faktorji vodenja,
- faktorji ekipe.

Faktorji okolja so predvsem splošni in vključujejo pogodbene obveznosti in organizacijska pravila klubov, športnih zvez in lokalnih organizacij. Faktorji osebnosti so individualne karakteristike članov ekipe, faktorji vodenja pa se nanašajo na trenerjevo vedenje. Vse tri skupine faktorjev vplivajo na faktorje ekipe (Tušak in Tušak, 1997).

Vse štiri skupine faktorjev prispevajo k dinamičnem procesu kohezivnosti. Ta pa vpliva na produkt ekipe kot celote in produkte posamičnih športnikov (Tušak in Tušak, 1997).

Carron razlikuje tudi dve dimenziji kohezivnosti:

- delovno kohezivnost, ki se nanaša na predanost k moštvenim ciljem in nastopu,
- socialno kohezivnost, ki se nanaša bolj na medosebne zadeve, kot so prijateljstvo, socialna potrditev in socialno - emocionalna podpora.

Kohezivnost je moč vezi, ki povezuje člane drugega z drugim in v skupino, enotnost skupine, občutek privlačnosti za posameznega člana ter stopnja, do katere člani usklajujejo delovanje za doseg skupnih ciljev. Pri posameznikih lahko povezanost z drugim članom skupine izhaja iz zaupanja, spoštovanja, ... Na skupinskem nivoju pa kohezivnost reflektira »mi« občutek, ki združuje posameznike v eno celoto. Sama beseda kohezivnost pomeni povezanost.

Kohezivnost skupine se določa na različne načine. Kot privlačnosti skupine za njene člane, kot enotnost članov v določenih pogledih, lahko tudi kot morala skupine, stopnja usklajenosti napora, ki ga člani skupine vlagajo v izvajanje nalog skupine ali pa kot stopnja motiviranosti članov za izvajanje skupinskih nalog. Vse značilnosti oziroma pokazatelji kohezivnosti skupine so med seboj v pozitivni korelacijski zvezi (Rot, 1983).

Po Festingerju je kohezivnost rezultanta vseh sil, tako pozitivnih kot negativnih sil, ki delujejo na člane skupine, da le ti ostanejo njen del. V skladu s to opredelitvijo, se kohezivnost skupine razume kot navezanost na skupino. Ta navezanost pa predvsem pomeni navezanost na člane skupine in interakcijo med njimi (Rot, 1983).

V vsaki skupini obstaja ob formalni strukturi, ki jo določi trener, še želena struktura, ki si jo želijo tekmovalci in tekmovalke. Ta struktura se kaže v medsebojnem odbijanju in privlačenju. Sociometrijski test odkriva to strukturo in omogoča trenerju, da delno in po potrebi menja formalno postavljeno strukturo k željeni. Ker gre za individualen šport, morajo biti menjave predvsem v skladu s konceptom treninga.

Cartwright (1968, v Rot, 1983), navaja devet izvorov kohezivnosti skupine, ki izhajajo iz značilnosti skupine:

1. vzajemna privlačnost članov skupine oziroma dobra sociometrična struktura skupine.
2. podobnost med člani skupine je drugi dejavnik.
3. skupinski cilji so prav tako eden od dejavnikov kohezivnosti. Cilji, ki so v skladu s potrebami, vrednotami in interesi članov skupine vodijo k povezanosti s skupino.
4. naslednji dejavnik kohezivnosti skupine je vrsta odvisnosti oziroma odnosa med člani skupine. Večjo težo nosijo predvsem odnosi sodelovanja in pa odnosi tekmovalnosti. Sodelovanje v skupini doprinaša k večji kohezivnosti. V skupini, kjer se naloge izvršujejo z sodelovanjem, je zadovoljstvo veliko večje kot v skupinah, kjer je prevladujoča oblika medosebnih odnosov tekmovalnost.
5. tudi aktivnost v skupini je eden od dejavnikov kohezivnosti v skupini. Privlačnost skupine je odvisna tudi od tega, ali so člani skupine zadovoljni z delom, ki ga upravljajo. Torej, kadar so člani skupine zadovoljni, je kohezivnost večja.
6. šesti dejavnik je način vodenja in sprejemanja odločitev. Številne raziskave so pokazale, da demokratični način vodenja skupine in sprejemanja odločitev vodi k večji kohezivnosti.
7. strukturne karakteristike skupine so naslednji dejavnik. Gre za sistem položajev in vlog v skupini glede na različne aktivnosti in funkcije v njej. Kjer so položaji in vloge bolj jasne in stabilne, so praviloma člani bolj zadovoljni in kohezivnost skupine je večja.
8. klima v skupini: na osnovi splošnih izkušenj je možno reči, da člani skupine raje preživljajo čas v skupini, kadar je klima v skupini ugodna, primerna, ta vodi tudi k večji kohezivnosti skupine.
9. seveda je tudi velikost skupine dejavnik njene kohezivnosti. V manjših skupinah je zadovoljstvo z bivanjem v skupini večje.

Če je teamska kohezija zasnovana na pristnih medsebojnih odnosih in temelji na spoštovanju, ljubezni in upoštevanju drug drugega, in če je kombinirana z zdravimi športnimi vrednotami, takrat so tudi možnosti za vrhunske športne dosežke velike. Večja kohezivnost omogoča večjo učinkovitost v izvrševanju nalog in ciljev. Na ta način so v teamu zadovoljeni nekateri najpomembnejši športnikovi motivi. Od tega, da mu team omogoča druženje (motiv po družabnosti), da mu daje občutek pripadnosti, občutek potrebnosti, da prihaja do sodelovanja, tekmovanja (med igralci in med moštvi), vse skupaj pa na koncu vodi do uspeha, tudi do samopotrditve in ne čisto na koncu tudi do določene koristi, ki jo prinaša uspeh (od denarnih premij, slave, priljubljenosti, položaja itd.) (Tušak in Tušak, 1994).

Dober team je tisti socialni sistem, ki daje možnost izraziti igralcu športne in človeške vrednote. V dobrem teamu prihaja do sinteze teh vrednot, pri čemer nastaja nova kvaliteta vrednot. Zato ni najučinkovitejša skupina oz. team tisti, ki je sestavljen iz najučinkovitejših igralcev, ampak tisti team, ki v interakciji vseh svojih igralcev daje najboljše rezultate. Torej ni dovolj, da so posamezniki kvalitetni, kvaliteta mora biti tudi skupina, kateri pripadajo.

1.8.6 Sociometrična preizkušnja

Sociometrija je tehnika, ki v svoji osnovi izhaja iz socialne psihologije in sociologije in predstavlja eno novejših merskih metod, ki se uporabljajo v družboslovnih znanostih. Latinska beseda "sociabilis" pomeni biti družaben, prijateljski, družljiv v skupine – s to metodo torej dobimo podatke o tem, koliko je nekdo družaben, oziroma kakšne so družabne značilnosti neke skupine. Tehnika je v svojih najbolj strogih metričnih opisih opredeljena kot metoda za merjenje družabnih odnosov v neki skupini. S to tehniko želimo izmeriti družabne odnose v neki skupini (povezanost med posamezniki v skupini) in položaj vsakega posameznika v neki skupini. Z njo opredelimo, koliko je nek posameznik v skupini priljubljen ali morda iz skupine izločen, osamljen, v kolikšni meri se s člani skupine ne razume in ali se z njimi rad druži ali ne.

Posameznik s svojim obnašanjem in značilnostmi vpliva na skupino in s tem sooblikuje celostno podobo skupine, skupina pa prav tako s svojimi značilnostmi, navadami, pravili in normami vpliva na posameznika – na njegova prepričanja, razmišljanje, obnašanje... Metoda je uporabna za ugotavljanje povezanosti nekega razreda in je tako koristna v pedagoških

znanostih, v veliko pomoč je pri ugotavljanju sociometričnih struktur skupin sestavljenih iz posameznikov, ki so na družbenem robu, a jih poskušamo v družbo ponovno vključiti (različni vzgojno varstveni zavodi, rehabilitacijske skupine...), izjemnega pomena pa je lahko tudi v športu, kjer je dobra povezanost skupine lahko ključnega pomena za uspeh in dobre trenajzne pogoje.

S sociometričnim preizkusom ugotavljamo socialno strukturo skupine, sociogram pa je grafična predstavitev preizkusa, v katerem natančno vidimo socialne strukture v skupini in položaj vsakega posameznika. Tako lahko poleg sociograma dobimo tudi sociometrični status vsakega posameznika in indeks kohezivnosti za celotno skupino.

V športni organizaciji mora posameznik razumeti določene relativno stabilne in dane vzorce obnašanja, ki obstajajo v športni ekipi. To je pogosto pogoj, da ga skupina sprejme, toda z vedenjem, kakšnega zahteva skupina; s tem on kaže skupinsko pripadnost, posameznik pa se v njej potrjuje. Tako obstaja dinamičen proces v katerem vsaka skupina glede na pogoje od zunaj in pogoje od znotraj, menja svoje vzorce obnašanja in vrednotenja, s tem pa medsebojne odnose (Petrović in Doupona, 1996).

Zadovoljujoči medosebni odnosi so prvi pogoj za psihično zdravje pa tudi osebno srečo in uspeh v mnogih poklicih. Zmožnost ustvarjanja in ohranjanja medosebnih odnosov, ki temeljijo na soodvisnosti in sodelovanju, je eden glavnih znakov uspešnega psihičnega delovanja. Ljudje, ki zaradi različnih vzrokov niso zmožni ustvariti zadovoljivih odnosov z drugimi, pogosto doživljajo tesnobo, depresijo, odtujenost in osamljenost. Počutijo se manjvredne, nemočne in izolirane. Medosebni odnosi so temeljnega pomena za razvoj osebnosti, tako v emocionalnem, socialnem kot tudi intelektualnem smislu. Na osnovi odnosov z drugimi ljudmi si ustvarimo svojo identiteto. V stikih z njimi opazujemo, kako se na nas odzivajo, dobivamo povratne informacije o tem, kako nas drugi zaznavajo in se naučimo, da na podoben način zaznavamo sami sebe. Odziv drugih nam pomaga, da razvijemo čimbolj jasno in točno predstavo o sebi. Lastnosti, ki jih občudujemo pri drugih, poskušamo razviti tudi pri sebi. V odnosu z drugimi odkrivamo, kdo pravzaprav smo kot osebnost (Lamovec, 1993).

Skupina v katero se posameznik vključuje naj bi vključevala delovanje, razpadanje, notranje odnosi in medsebojno komuniciranje. Tudi v individualnih športih poteka delovanje v skupini, v obliki tekmovalnega in socialnega sistema, ki ga lahko obravnavamo kot del celotnega sistema v neki športni panogi. Do konfliktnih situacij v tem sistemu najbolj pogosto pride predvsem zaradi neuskkljenosti in nerealnosti tekmovalnih aspiracij tekmovalcev, trenerjev,...

Skupina v katero se posameznik vključuje naj bi bila kohezivna, strukturirana in gibljiva tvorba množine ljudi, ki pri tem stopajo v različne medsebojne odnose in ustvarjajo elemente skupne kulture (Petrović in Doupona, 1996).

Človek kot družbeno bitje se povezuje v različne skupine. Kot vzrok človekovega povezovanja v različne skupine, so človekove potrebe, naj bodo biološke ali socialne, primarne ali sekundarne, eksistenčne ali nadeksistenčne. Človek zadovoljuje svoje potrebe v skupini zato, ker jih drugače sploh ni mogoče zadovoljiti oziroma zato, ker jih v skupini lažje ali popolnejše zadovoljuje.

Vsaka skupina, tudi športna, ima svojo preteklost, katere so gradile generacije igralcev, trenerjev, uprav. Posameznik ima s svojimi intelektualnimi in karakternimi sposobnostmi relativno malo možnosti za variabilnost v svojem obnašanju, kolikor si jo lahko dopusti, da ni zrušena integracija in uspešnost skupine. Če skupina ni sposobna oceniti in regulirati določene tolerance, je velika verjetnost, da bo doživela neuspeh in propad. Vseeno v dinamičnem procesu družbenih sprememb posamezniki prinesejo v športne kolektive določeno osebno noto, v kateri so zbrani družbeni standardi dane družbe ali njene intelektualne in karakterne vsebine, njegovi osebni motivi in ambicije (Petrović in Doupona 1996).

Delovanje ekipe kot tekmovalnega in socialnega sistema pomeni, da posameznega tekmovalca ali skupino lahko štejejo le za del celotnega sistema v neki športni panogi. Ta sistem sestavljajo še trenerji, uprava, športna javnost, ki ekipo spremlja. Njihovi odnosi se praviloma kažejo v medsebojnih povezavah, ki pogosto delujejo na ravni povratne informacije.

Sociometrijske analize se danes v vrhunskem športu uporabljajo zelo pogosto, saj se subjektivne ocene trenerjev o naravi odnosov v skupinah pogosto precej razlikujejo od dejanskega stanja. Pravzaprav so za strokovno delo s športno ekipo nujno potrebne.

V sociometrijski analizi ločimo socialni kriterij (sistem vprašanj o odnosih v osebem življenju članov skupine) in tekmovalni, funkcionalni kriterij (sistem vprašanj, lestvic ocen, sociometrijskih testov, ki jih uporabljamo v analizi).

Ustvarjanje ustreznega tekmovalnega in socialnega ozračja v skupini omogoča, da si člani skupine pomagajo pri športnem napredovanju.

Znanstvena in tudi praktična spoznanja kažejo, da pomen odnosov in procesov v športni skupini ni zanemarljiv pri doseganju športnega izida, ne glede na to, ali gre za kolektivno ali pa za individualno športno panogo (Filipčič, 1991).

Odnosi v skupini in njihova dinamika lahko prinašata pozitivne ali pa negativne učinke. Ustvarjanje ustreznega tekmovalnega in socialnega ozračja v skupini omogoča, da si člani skupine pomagajo pri športnem napredovanju.

2. PREDMET IN PROBLEM

Moralna zrelost predstavlja enega izmed vidikov osebnostne zrelosti. Pri posamezniku se kaže v njegovih vrednotah, ocenjevanju sebe in drugih v okviru družbenih odnosov ter v njegovem vedenju v konkretnih družbenih situacijah.

Moralni razvoj opredeljujemo kot oblikovanje zavesti o tem, kaj je pravilno in kaj napačno, kaj dobro in kaj slabo, vredno in nevredno. Hkrati vidimo v njem postopno vzpostavljanje nadzora nad impulzi, ki zasledujejo stanje ugodja in silijo posameznika k zadovoljevanju lastnih potreb. V otroku ob rojstvu ni moralne zavesti in nadzora nad impulzi, temveč le potencial, ki je pogoj njunega nastanka. Moralna zavest in nadzor nad impulzi začneta nastajati šele pod vplivom družbenega okolja, kot rezultat interakcije med dozorevanjem centralno živčnega sistema, socializacijskimi izkušnjami in posameznikovo lastno aktivnostjo v medosebnih situacijah.

Spoznavne teorije moralnega razvoja izpostavljajo predvsem vprašanje o tem, na kakšen način posameznik razmišlja o moralnih dilemah, presoja o možnih rešitvah, izbira med njimi in svojo izbiro utemeljuje. Gre jim torej predvsem za zgradbo moralnega mišljenja in presojanja, za obliko, ki je vsaj delno neodvisna od vsebine moralnih vrednot. Moralno zrelost pojmujejo kot razmeroma zapleteno razumevanje družbene organizacije, v kateri posameznik živi, in družbeno – moralnih odnosov v njej. Dokazujejo tezo, da je pogoj za posameznikovo optimalno prilagoditev življenjskemu okolju v tem, da stopnja njegovega moralnega mišljenja ustreza zapletenosti tega okolja. Drugače povedano, čim bolj so zapletene družbene situacije, ki jih doživljamo, tem bolj zapleteno moralno mišljenje je potrebno za to, da se jim uspešno prilagodimo.

Vsaka športna skupina ima specifičen vzorec obnašanja, odnose in procese, ki jo karakterizirajo. Skupina v katero se posameznik vključuje naj bi bila kohezivna, strukturirana in gibljiva tvorba množine ljudi, ki pri tem stopajo v različne medsebojne odnose in ustvarjajo elemente skupne kulture. Izraz kohezivnosti pomeni skupinsko povezanost. Kljub temu obstaja določena stopnja variabilnosti v obnašanju posameznikov v odnosu do vrednot in ciljev skupine.

V vsaki športni skupini delujejo sile, ki vplivajo na aktivnost, uspešnost, obnašanje, vrednotenje posameznikov in cele skupine. Tesnejše povezovanje tekmovalcev nudi tudi na tekmovalnem področju boljše rezultate. Znano je, da kohezivna skupina vpliva na uspešnost posameznika.

V športni organizaciji mora posameznik razumeti določene relativno stabilne in dane vzorce obnašanja, ki obstajajo v športni skupini. To je pogosto pogoj, da ga skupina sprejme, toda z vedenjem, kakšnega zahteva skupina; s tem on kaže skupinsko pripadnost, posameznik pa se v njej potrjuje. Tako obstaja dinamičen proces v katerem vsaka skupina glede na pogoje od zunaj in pogoje od znotraj, menja svoje vzorce obnašanja in vrednotenja, s tem pa medsebojne odnose.

Skupinska dinamika ni pomembna le pri kolektivih športih, pač pa tudi pri individualnih športih. Poznavanje problema skupinske dinamike povečuje uspešnost strokovnega dela in zmanjšuje možnost za pojavljanje trenerjevih napak in težav pri delu. Poznavanje narave športnih skupin, zakonov njihovega nastajanja, delovanja in razpadanja, interakcije med člani in skupino, so pomembni elementi pri programiranju tekmovalnih dosežkov. Pri izjemnih naporih na treningih in tekmovanjih, ki zahtevajo od posameznika največ telesne in duševne moči, imajo skupina in skupinski odnosi pogosto zelo pomembno vlogo, če ne celo odločilno. V teoriji in praksi je znano, da notranje trdno povezana skupina pomembno vpliva na posameznika. Vpliva mu samozaupanje in ga podpira, da je na tekmi sposoben preseči samega sebe.

Sociometrijske analize se danes v vrhunskem športu uporabljajo zelo pogosto, saj se subjektivne ocene trenerjev o naravi odnosov v skupinah pogosto precej razlikujejo od dejanskega stanja. Pravzaprav so za strokovno delo s športno ekipo nujno potrebne. Ustvarjanje ustreznega tekmovalnega in socialnega ozračja v skupini omogoča, da si člani skupine pomagajo pri športnem napredovanju.

Zadovoljujoči medosebni odnosi so prvi pogoj za psihično zdravje pa tudi osebno srečo in uspeh v mnogih poklicih. Zmožnost ustvarjanja in ohranjanja medosebnih odnosov, ki temeljijo na soodvisnosti in sodelovanju, je eden glavnih znakov uspešnega psihičnega delovanja. Ljudje, ki zaradi različnih vzrokov niso zmožni ustvariti zadovoljivih odnosov z

drugimi, pogosto doživljajo tesnobo, depresijo, odtujenost in osamljenost. Počutijo se manjvredne, nemočne in izolirane.

Medosebni odnosi so temeljnega pomena za razvoj osebnosti, tako v emocionalnem, socialnem kot tudi intelektualnem smislu. Na osnovi odnosov z drugimi ljudmi si ustvarimo svojo identiteto. V stikih z njimi opazujemo, kako se na nas odzivajo, dobivamo povratne informacije o tem, kako nas drugi zaznavajo, in se naučimo, da na podoben način zaznavamo sami sebe. Odziv drugih nam pomaga, da razvijemo čimbolj jasno in točno predstavo o sebi. Lastnosti, ki jih občudujemo pri drugih, poskušamo razviti tudi pri sebi. V odnosu z drugimi odkrivamo, kdo pravzaprav smo kot osebnost.

3. CILJI IN HIPOTEZE

Osnovni cilj raziskave je ugotoviti razlike v moralni zrelosti med 1. in 2. skupino plavalcev in plavalk, ter v kakšnem odnosu so v svoji skupini.

V skladu s predmetom in problemom raziskave so cilji naslednji:

1. Ugotoviti moralno zrelost plavalcev in plavalk v 1. skupini PK Fužinar Ravne
2. Ugotoviti moralno zrelost plavalcev in plavalk v 2. skupini PK Fužinar Ravne
3. Ugotoviti, ali obstajajo razlike v moralni zrelosti med 1. in 2. skupino plavalcev in plavalk PK Fužinar Ravne
4. Ugotoviti odnose ter stopnjo kohezivnosti v 1. skupini med plavalci in plavalkami PK Fužinar Ravne
5. Ugotoviti odnose ter stopnjo kohezivnosti v 2. skupini med plavalci in plavalkami PK Fužinar Ravne
6. Ugotoviti povezavo med moralno zrelostjo in kohezivnostjo pri plavalcih PK Fužinar Ravne

Diplomska naloga – Moralna zrelost in odnosi med plavalci in plavalkami PK Fužinar Ravne

Na osnovi postavljenih ciljev in teorije malih skupin in podatkov, ki so mi o plavalnem klubu Fužinar Ravne dostopni, postavljam sledeče hipoteze:

H01: Med plavalci in plavalkami 1. skupine ni razlik v moralni zrelosti

H02: Med plavalci in plavalkami 2. skupine ni razlik v moralni zrelosti

H03: Med plavalci in plavalkami 1. in 2. skupine ni razlik v moralni zrelosti

H04: Odnosi v 1. skupini med plavalci in plavalkami so dobri zato velja visoka stopnja kohezivnosti

H05: Odnosi v 2. skupini med plavalci in plavalkami so dobri zato velja visoka stopnja kohezivnosti

H06: Pri plavalcih PK Fužinar Ravne ni povezave med moralno zrelostjo in kohezivnostjo

4. METODE DE LA

4.1 PREIZKUŠANCI

Vzorec merjencev predstavljajo plavalci in plavalke 1. in 2. skupine Plavalnega kluba Fužinar Ravne na Koroškem. V raziskavo je bilo vključenih 21 plavalcev in plavalk. Starost plavalcev in plavalk 1. skupine je od 15-19 let (člani/članice, mladinci/mladinke), 2. skupine pa 12-15 let (kadeti/kadetinje, dečki/deklice).

Povprečna starost tekmovalcev 1. skupine je 16,3 let, 2. skupine pa 13,7 let. Najstarejši plavalec v PK Fužinar Ravne je star 18 let, najmlajša plavalka v 2. skupini pa je stara 13 let. Razlika v starosti nam pokaže tudi to, da moški dalj časa vztrajajo v tekmovalnem plavanju, kot ženske.

4.2 PRIPOMOČKI

Za ugotavljanje moralne zrelosti pri ukvarjanju s tekmovalnim plavanjem je bil uporabljen vprašalnik J. Resta (1983). Z vprašalnikom ugotavljamo način posameznikovega razumevanja nekaterih družbenih problemov. Različni ljudje imajo različna mnenja o tem, kaj je prav in kaj je napačno. Omogoča ustreznejši opis moralne presoje in je bolj objektivni.

Osnovni preizkus sestavlja šest Kohlbergovih dilem, v pričujoči raziskavi pa je bila uporabljena skrajšana verzija s tremi moralnimi dilemami. Pri vsaki dilemi mora preizkušane izbrati pravilen način ravnanja v situaciji, nato pa na petstopenjski lestvici določiti, kako pomembno je bilo vsako od 12 moralnih vprašanj pri njegovi odločitvi. Poleg globalne stopnje moralnega razvoja vprašalnik meri tudi kvantitativni prispevek vsake stopnje, delež asocialnih (A) odgovorov, ki nakazujejo na prisotnost moralnega relativizma, rezultat pokonvencionalne usmerjenosti (P odgovori) ter deleža nesmiselnih (M) in nedoslednih odgovorov (NK), ki služita izločanju neveljavnih vprašalnikov. Stopnje moralnega razvoja razlagamo v smislu Kohlbergove teorije.

Rezultat interpretiramo v smislu prevladujoče stopnje in usmerjenosti v moralnem razvoju, razlago pa dopolnimo z deležem drugih stopenj. Pri mladostnikih lahko iz rezultatov po stopnjah ugotavljamo tudi hitrost in ustreznost njihovega moralnega razvoja. V normalnem moralnem razvoju se 2. stopnja ponavadi pojavlja okoli 10 leta starosti, 3. stopnja med 13. in 16. letom, 4. stopnja pa šele v 16. letu. Pokonvencionalni odgovori (5. in 6. stopnja) se izjemoma začno pojavljati v zgodnjem, ponavadi pa šele v srednjem obdobju mladostništva. Pri interpretaciji rezultatov je treba upoštevati, da posameznik ne ravna vedno po svoji moralni presoji. Pri nas je bil vprašalnik uporabljen na vzorcih plavalcev in plavalk PK Fužinar Ravne na Koroškem. Vprašalnik se nahaja v knjigi Psihodiagnostika osebnosti 2 (Dr. Tanja Lamovec).

Za ugotavljanje odnosov v prvi in drugi skupini plavalcev in plavalk s plavanjem je bil uporabljen sociogram. Izvedla sem sociometrijski test s katerim sem prišla do podatkov o skupinski dinamiki skupine. Podatke sem obdelala z inspekcijo preglednic, ki so pokazale za vsakega posameznika število oddanih in sprejetih glasov. Medsebojna razmerja in povezave so prikazni tudi grafično, s sociogramom.

4.2.1 Opis vrednotenja vprašalnika

Številčni znaki predstavljajo stopnje moralnega presojanja v smislu Kohlbergove teorije moralnega razvoja, znak A predstavlja asocialne odgovore, M odgovore, ki nič ne povedo, a zvenijo dobro, P je skor načelnostne moralnosti ali skor pokonvencionalne usmerjenosti v moralnem presojanju (seštejemo surove skore 5A + 5B + 6), NK pa je skor nedoslednih odgovorov.

- Točkujemo le štiri najpomembnejša vprašanja, ki jih je preizkušanec označil za vsako zgodbo posebej v delu B
- Pogledamo v tabelo, ki nam kaže, kateri stopnji moralnega razvoja, A ali M kategoriji, pripadajo vprašanja v delu A.

Zaporedna številka vprašanja												
ZGODBA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Janez	4	3	2	M	3	4	M	6	A	5A	3	5A
Zapornik	3	4	A	4	6	M	3	4	3	4	5A	5A
Zdravnik	3	4	A	2	5A	M	3	6	4	5B	4	5A

Ko najdemo kategorijo, ki ustreza vprašanju, obtežimo najpomembnejše vprašanje s štirimi točkami, drugo najpomembnejše s tremi, tretje najpomembnejše z dvema in četrto najpomembnejše z eno točko. To napravimo za vsako zgodbo posebej in točke vpišemo v okenca predhodno pripravljene tabele. Ker isti kategoriji v eni zgodbi lahko pripada več odgovorov, lahko v isto okence zapišemo več števil (točk).

- Za vsak stolpec – kategorijo – seštejemo točke in dobimo surovi skor.

- Surovi skor preračunamo v procent tako, da ga delimo z 0.3.

- Preverjanje veljavnosti odgovorov izvedemo preko **M odgovorov**. Če vprašanje, ki ga je preizkušanec izbral kot pomembno pri svoji odločitvi sodi v kategorijo M, to pomeni, da situacije ni ocenjeval na podlagi moralnih norm, ki se jih sicer drži, ali norm, ki jih je sprejel za svoje, ali norm v katere verjame, temveč je izbral brezpomenske fraze, ki zvenijo učeno. Izbor teh vprašanj nam ničesar ne pove o stopnjah moralnega presojanja, pač pa kaže na posameznikovo težnjo k podpori določenih izjav zaradi njihove ambicioznosti in potencioznosti. Vsekakor nam tudi ta težnja nekaj povedo o njegovi osebnosti. V navodilih je, kot smo videli, tudi opozorilo, naj preizkušanec v primeru, ko ne razume vprašanja, označi njegovo pomembnost kot nikakršno. Če pa taka vprašanja dosledno visoko ocenjuje, to pomeni, da nima ustreznega odnosa do preizkušnje, zato so njegovi rezultati neveljavni. Kot kriterij neveljavnosti uporabljamo surovi M skor, ki je višji od 4.

- Preizkus doslednosti opravimo tako, da ob vsaki zgodbi preverjamo skladnost odgovorov v tabeli "Pomembnost vprašanja" (del A) s štirimi izbirami najpomembnejših vprašanj (del B). Tisto vprašanje, ki je v delu B izbrano kot najpomembnejše, mora biti tudi v delu A najvišje ocenjeno. Lahko pa je več vprašanj ocenjenih kot enako pomembnih. V tem primeru se preizkušanec šele v delu B odloči, katero izmed njih je pomembnejše. Enako velja za ostala tri najpomembnejša vprašanja. Če je surovi skor nedoslednih odgovorov večji od 4 ali če se nedoslednosti pojavljajo v vseh treh zgodbah, je preizkus neveljaven. Nedoslednost pri odgovarjanju je lahko rezultat posameznikove brezbriznosti, ocenjevanja po naključju, slabega razumevanja navodil, spreminjanja mnenja o vprašanju ipd.

- Preizkus ni veljaven tudi v primeru, ko posameznik slabo loči vprašanja po njihovi pomembnosti npr. če večino vprašanj označi kot enako pomembnih. Če ima ena zgodba 9 ali več vprašanj enako ocenjenih, preizkus ni veljaven. V teh primerih sumimo, da preizkušanec testa ni jemal resno.

4.2.2 Podatki o vprašalniku moralnega presojanja

Test je sestavljen na podlagi štiri sestavinske teorije in kritike Kohlbergovega načina vrednotenja moralnih dilem. Za razliko od Kohlbergovega intervjuja, s katerim merimo le drugo sestavino moralnega vedenja, Restov preizkus meri tudi tretjo, to je proces določanja prednosti pravilnim delovanjem. DIT je z vidika kvantifikacije bolj objektivni, ker odgovori preizkušencev temeljijo na petstopenjski skali pomembnosti, medtem ko pri Kohlbergovem intervjuju točkujemo spontane odgovore na odprta vprašanja. Restov preizkus omogoča ustrežnejši opis moralne presoje, ker pri enem posamezniku dopušča točkovanje odgovorov na več stopnjah. Empirične raziskave so namreč pokazale, da ljudje lahko oblikujejo moralne sodbe na več različnih načinov hkrati (utemeljevanje odgovorov ponavadi ne sodi le v okvir ene stopnje moralnega presojanja). Tako DIT ne meri le globalne stopnje moralnega razvoja, temveč tudi kvantitativni prispevek vsakega tipa odgovorov (stopnje). Preizkus meri še delež A (asocialnih) odgovorov, ki nakazujejo prisotnost moralnega relativizma, M (nesmiselnih) odgovorov, ki v določenem deležu kažejo na veljavnost preizkusa in doslednost posameznikovih sodb, ki enako služi izločanju neveljavnih vprašalnikov. Stopnje moralnega razvoja razlagamo v smislu Kohlbergove teorije.

Pri sociometrijski preizkušnji sem postavila vprašanje: "S katerimi tremi plavalci/plavalkami iz tvoje skupine se najraje družiš?"

5.2.3 Sociometrični status posameznika

$$SSn = 1 + \frac{\sum izbir - M izbir}{N - 1}$$

M je v našem primeru 3, saj so izbrali vsak po 3 člane skupine, suma izbir pa je prikazana v prvi vrstici takoj pod imeni pripadnikov skupine.

$SS < 0,90$*nizek sociometrični status*

$0,90 < SS < 1,19$*srednji sociometrični status*

$1,19 < SS$*visok sociometrični status*

Formula za izračun kohezivnosti

$$I_k = \frac{\sum \sum \text{vzajemnih_izbir} / 2}{\sum \text{max vzajemnih_izbir}}$$

$$\sum \text{max vzajemnih_izbir} = \frac{M_{izbir} * N}{2}$$

4.3 POSTOPEK

Izpolnjevanje Restovega vprašalnika moralne zrelosti pri ukvarjanju s tekmovalnim plavanjem je potekalo anonimno in ločeno za vsako skupino posebej. Raziskavo sem izvedla s pomočjo anketnega vprašalnika in analizo rezultatov. Reševanje vprašalnikov je potekalo časovno neomejeno. Plavalci/plavalke so najprej prejeli splošna, zatem pa še specifična navodila s primeri reševanja posameznih vprašalnikov. Kasneje so bili vprašalniki ovrednoteni, podatki pa vneseni v bazo ter obdelani s programskim paketom SPSS. Na podatkih so bile izračunane osnovne statistike: aritmetične sredine, standardni odkloni in proporcionalni deleži. Za ugotavljanje razlik med plavalci/plavalkami 1.in 2. skupine je služil t-test.

Obdelava podatkov pri sociometričnem testu bo ročna, kot jo predvideva Moreno – Jenkisov sociometrijski test. V sociometrijski analizi so za potrebe funkcionalno – socialnega kriterija uporabljeni matrike in sociogrami. Zbiranje podatkov je potekalo s pomočjo anketnega vprašalnika. Tekmovalcem so bile zaradi anonimnosti dodeljene šifre, npr. 1, 2, 3, 4,.... Izračunana je bila povprečna vrednost za starost plavalcev/plavalk.

5. REZULTATI IN RAZPRAVA

Rezultati so predstavljeni v skladu s cilji diplomske naloge oziroma s postavljenimi hipotezami. Namen dela je predvsem ugotoviti moralno zrelost plavalcev in plavalk, odnose med plavalci in plavalkami v skupinah.

V plavalnem športu moški in ženske trenirajo skupaj. Zato obstajata dva razloga:

- Plavanje je izrazito vzdržljivostni šport in prav v tem ženske ne zaostajajo veliko za moškimi
- Ženske posedujejo ugodne morfološko – anatomske značilnosti za vodni medij, ki jim omogoča boljše plovnost, kot jo imajo moški.

5.1 REZULTATI VPRAŠALNIKA MORALNE ZRELOSTI

Stopnje so izražene v procentih, izračunanih na podlagi povprečnega skora za posamezno stopnjo. Isti posameznik je dosegel skore na več stopnjah hkrati.

Tabela 3: Neveljavni odgovori 1. in 2. skupine preko M skorov v procentih

Skupina	Zgodba	2	3	4	5A	5B	6	A	M	P
1. skupina	1. oseba (M)		35,8	26,7	10		16,7		10	
1. skupina	3. oseba (M)		23,3	46,7	13,3				10	
1. skupina	5. oseba (M)		40	33,3	6,7		6,7	3,3	10	
1. skupina	6. oseba (Ž)		23,3	16,6	40			13,3	6,6	
1. skupina	8. oseba (Ž)		13,3	30	20	13,3	3,3		20	
2. skupina	7. oseba (Ž)	6,6	26,6	36,6	23,3				6,6	
2. skupina	10. oseba (Ž)	13,3	6,7	13,3	26,7	6,7	13,3	10	10	

V tabeli 3 so prikazani procenti posameznih plavalcev in plavalk iz obeh skupin. Veliko je neveljavnih rezultatov in možen razlog je tudi, da plavalci/plavalke niso jemali vprašalnika resno. Rezultati so bili izračunani v procentih in v M skoru jih je pristalo v 1. skupini kar pet, od tega trije moški in dve ženski. Plavalci/plavalke se zavedajo, kaj je moralno in družbeno prilagojeno, vendar ne ravnavo vedno v skladu s tem, saj obstoječi družbeni odnosi pogosto spodbujajo drugačno vedenje. V 2. skupini sta pri neveljavnih rezultatih pristali dve ženski in presenetljivo nobeden fant.

Preverjanje veljavnosti odgovorov izvedemo preko **M odgovorov**. Če vprašanje, ki ga je preizkušanec izbral kot pomembno pri svoji odločitvi sodi v kategorijo M, to pomeni, da situacije ni ocenjeval na podlagi moralnih norm, ki se jih sicer drži, ali norm, ki jih je sprejel za svoje, ali norm v katere verjame, temveč je izbral brezpomenske fraze, ki zvenijo učeno. Izbor teh vprašanj nam ničesar ne pove o stopnjah moralnega presojanja, pač pa kaže na posameznikovo težnjo k podpori določenih izjav zaradi njihove ambicioznosti in potencioznosti. Vsekakor nam tudi ta težnje nekaj povedo o njegovi osebnosti. V navodilih je, kot smo videli, tudi opozorilo, naj preizkušanec v primeru, ko ne razume vprašanja, označi njegovo pomembnost kot nikakršno. Če pa taka vprašanja dosledno visoko ocenjuje, to pomeni, da nima ustreznega odnosa do preizkušnje, zato so njegovi rezultati neveljavni. Kot kriterij neveljavnosti uporabljamo surovi M skor, ki je višji od 4.

Tabela 4: Veljavni odgovori 1. in 2. skupine v procentih

Skupina	Zgodba	2	3	4	5A	5B	6	A	M	P
1. skupina	2. oseba (M)		30	46,7	13,3		10			
1. skupina	4. oseba (M)		33,3	33,3	20	13,3				
1. skupina	7. oseba (Ž)			43,3	40		3,3	10	3,3	
1. skupina	9. oseba (Ž)		46,7	26,7	10		16,7			
1. skupina	10. oseba (Ž)	3,3	16,7	33,3	13,3		23,3	6,6	3,3	
2. skupina	1. oseba (M)	3,3	13,3	50	23,3	10		6,6		
2. skupina	2. oseba (M)	6,6	30	43,3	20			3,3		
2. skupina	3. oseba (M)	20	50		10	6,6	10	3,3		
2. skupina	4. oseba (M)		23,3	56,6	20					
2. skupina	5. oseba (M)	10	20	63,3	6,6					
2. skupina	6. oseba (Ž)	6,6	73,3	10			10			
2. skupina	8. oseba (Ž)	10	40	26,6	3,3		6,6	13,3		

Iz tabele 4 se lepo vidijo procenti na posameznih stopnjah, ki so jih dosegli tekmovalci obeh skupin. Največji delež procenta sem označila za vsakega posameznika posebej, tako da se lepo vidi v kateri stopnji moralne zrelosti zavzemajo tekmovalci največje vrednosti. To sta tretja in četrta stopnja, kar ni presenetljivo glede na njihovo starost. Glede na starost plavalcev/plavalk zaključujemo, da njihov moralni razvoj poteka povsem ustrezno. Približujejo se zrelosti moralnega presojanja, značilni za večino odraslih (4. stopnja po Kohlbergu).

Tabela 5: Aritmetične sredine s standardnimi odkloni, deleži stopenj in odgovorov na Vprašalniku moralnega presojanja (N = 21) in rezultati t-testa (pomembnost razlik med obema skupinama, ter vrednost t-testa).

	Stopnje moralnega presojanja po Kohlbergu						Odgovor		
	2	3	4	5A	5B	6	A	M	P
1.skupina (Moški) v %	0	31,7	40	16,7	6,7	10	0	0	0
1.skupina (Ženske) v %	1,1	31,7	34,4	21,1	0	14,4	8,3	3,3	0
2.skupina (Moški) v %	7,9	27,3	53,3	15,9	8,3	10	4,4	0	0
2.skupina (Ženske) v %	8,3	56,7	18,3	1,7	0	8,3	13,3	0	0
Skupaj (M) 1. skupine	0,66	25,34	36,66	19,32	2,66	10,66	3,32	1,32	0
Skupaj (M) 2.skupine	8,07	35,70	35,69	11,89	2,37	3,80	3,79	1,81	0
Skupaj (SD) 1. skupine	1,48	17,73	8,16	12,12	5,95	9,55	4,70	0,00	0
Skupaj (SD) 2.skupine	6,35	20,70	24,08	9,20	4,17	4,87	4,86	0,00	0
% (skupaj)	4,4	36,9	36,5	13,9	3,8	10,7	6,6	1,3	0
t-test	-2,53	-0,91	0,10	1,21	0,10	1,64	-0,17	1,63	0
p(t)	0,03	0,39	0,92	0,25	0,92	0,13	0,87	0,18	0

Legenda:

M – povprečna vrednost

SD – standardna deviacija

p(t) – nivo statistične značilnosti

$p(t) < 0,05$ – razlike so statistično značilne

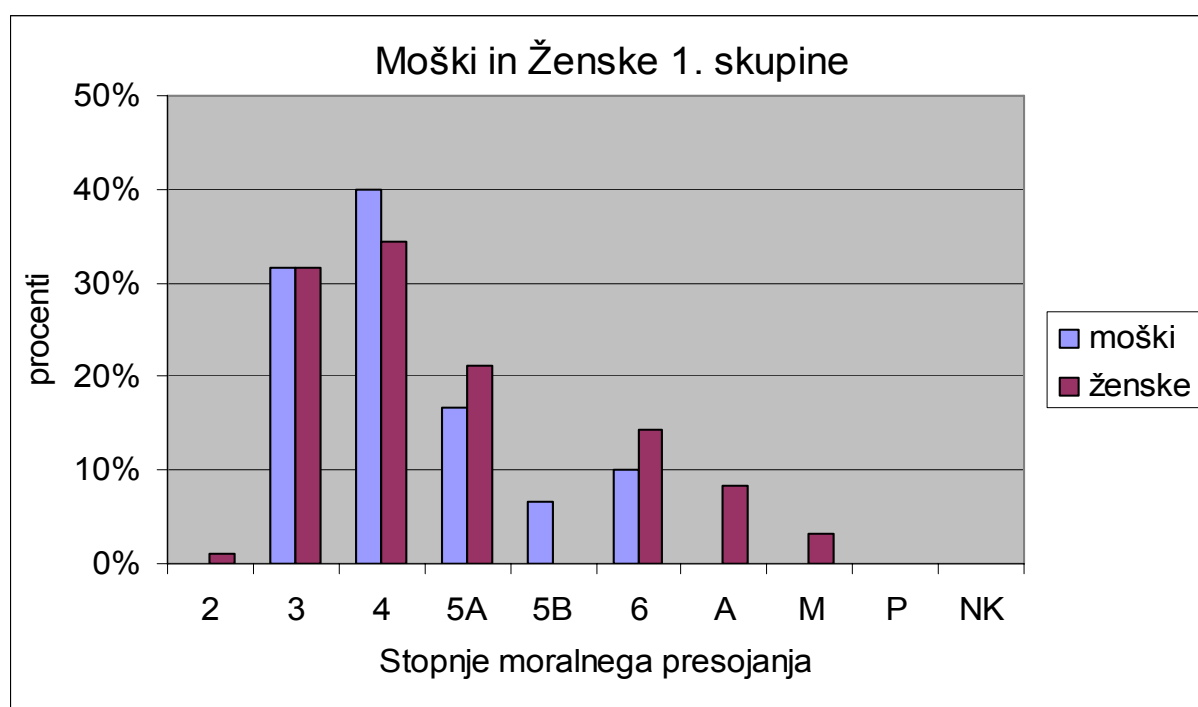
$0,05 < p < 0,10$ – razlike bi lahko bile statistično značilne, če bi imeli večje število preizkušancev

$p(t) > 0,10$ – ni statistično značilnih razlik

V tabeli 5 so podani rezultati aritmetične sredine s standardnimi odkloni in standardne deviacije, deleži stopenj in odgovorov na vprašalniku moralnega presojanja (N = 21) in rezultati t-testa.

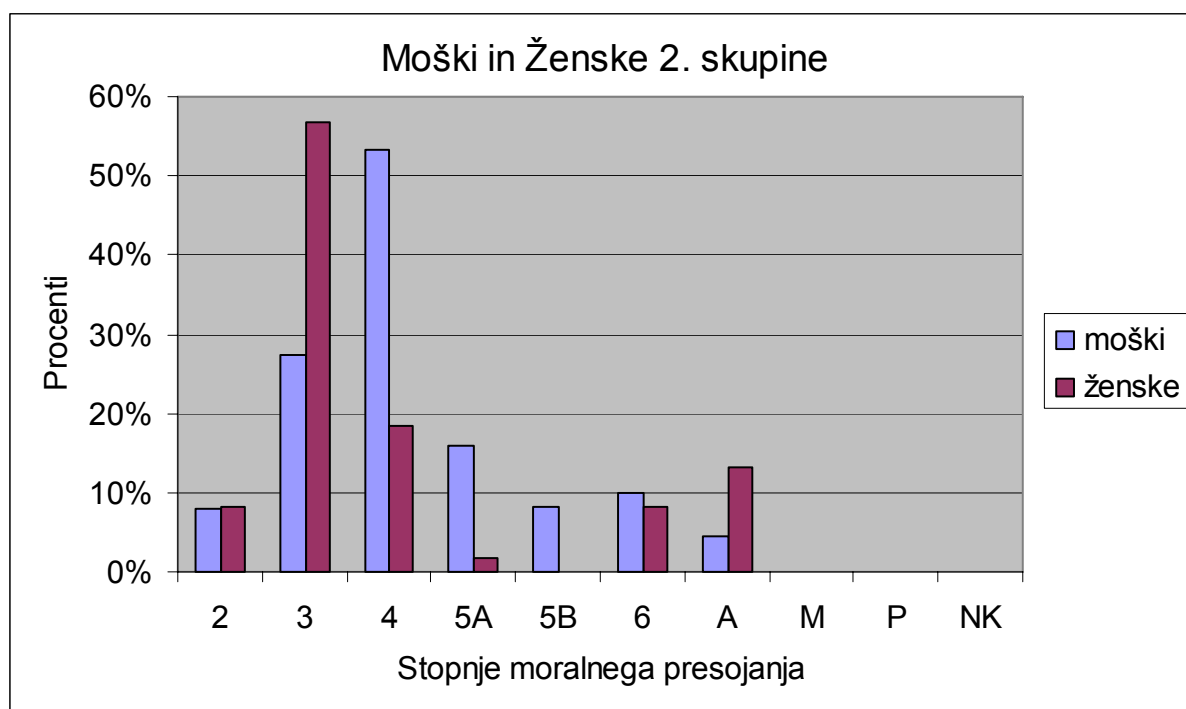
Rezultati t-testa v tabeli 5 so pokazali, da se tekmovalci prve in druge skupine pomembno razlikujejo samo na 2. stopnji moralnega presojanja. Rezultati kažejo, da 1. skupina v moralnem razvoju nekoliko prehiteva 2. skupino, kar pa je glede na njihovo nekaj višjo povprečno starost povsem razumljivo. Pri drugih stopnjah moralnega presojanja ni bilo statistično pomembnih razlik.

Vsi plavalci skupaj najvišje rezultate dosegajo na 3. stopnji (36,9 %), z zelo majhno razliko sledi 4. stopnja moralnega presojanja (36,5 %), tej pa rezultati na 5A stopnji po Kohlbergu (13,9 %), kar za njo ji sledi 6. stopnja (10,7%) in delež asocialnih (A) odgovorov, ki nakazujejo na prisotnost moralnega relativizma (6,6%). Majhen delež procentov pa prispevajo 2. stopnja (4,4%), 5B stopnja (3,8%), ter delež nesmiselnih (M) in nedoslednih odgovorov (1,3%) moralnega presojanja po Kohlbergu. V normalnem moralnem razvoju se 2. stopnja ponavadi pojavlja okoli 10 leta starosti, 3. stopnja med 13. in 16. letom, 4. stopnja pa šele v 16. letu. Pokonvencionalni odgovori (5. in 6. stopnja) se izjemoma začno pojavljati v zgodnjem, ponavadi pa šele v srednjem obdobju mladostništva.

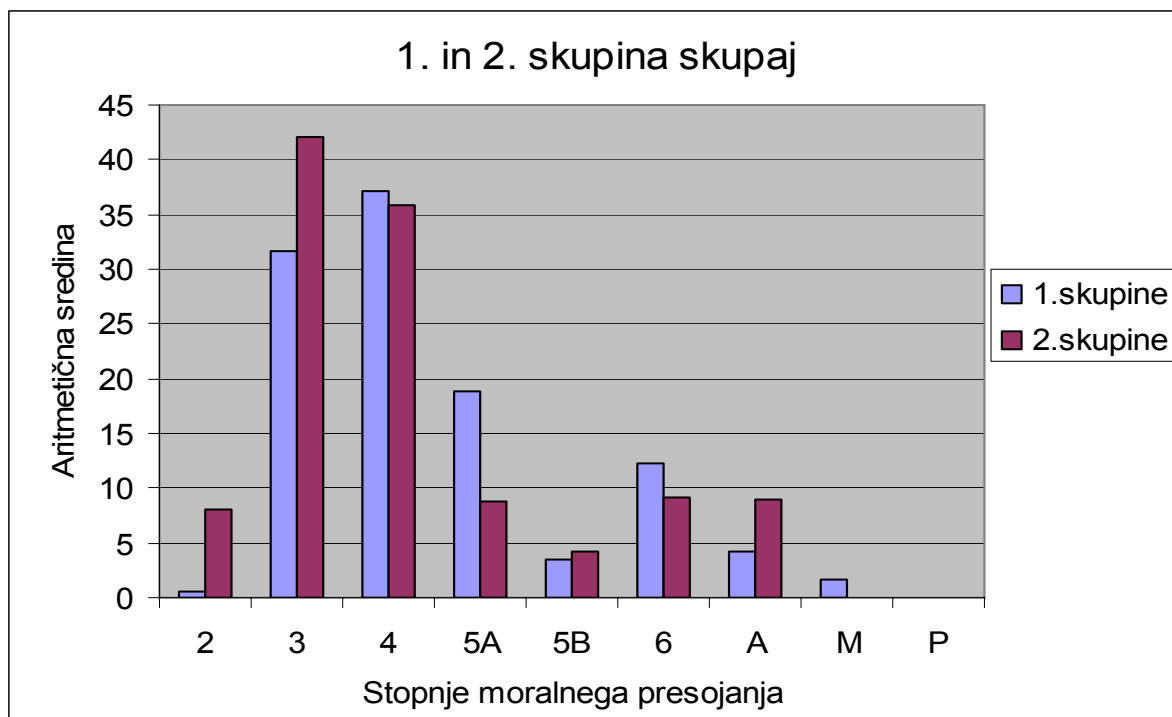
Slika 1: Moški in ženske 1. skupine v procentih na vprašalniku moralnega presojanja

Slika 1 prikazuje grafično primerjavo izraženosti posameznih dimenzij stopenj moralnega presojanja v procentih v 1. skupini med moškimi in ženskami. Iz slike 1 je razvidno, da v prvi skupini prevladuje 4. stopnja moralnega presojanja, kjer moški dosegajo višje vrednosti kot ženske. Sledi ji 3. stopnja, kjer so moški in ženske izenačene. Na 5A stopnji zavzemajo ženske večji procent od moških, prav tako na 6. stopnji, ter A in M stopnji. Iz slike 1 se vidi, da so ženske moralno zrelejše od moških, po višjih stopnjah moralnega presojanja.

Slika 2: Moški in ženske 2. skupine v procentih na vprašalniku moralnega presojanja

Slika 2 prikazuje grafično primerjavo izraženosti posameznih dimenzij stopenj moralnega presojanja v procentih v 2. skupini med moškimi in ženskami. Druga skupina PK Fužinar Ravne dosega največje vrednosti na tretji in četrti stopnji moralnega presojanja. Zanimivo visoke vrednosti zavzemajo ženske na 3. stopnji, moški pa na 4. stopnji, kar je malo presenetljivo, saj naj bi bile ženske osebno zrelejše od moških v teh letih. Moški prevladujejo tudi na 5A, 5B in 6. stopnji, kar se lepo opazi na grafu. Ženske pa so prevzele svojo vlogo na deležu asocialnih (A) odgovorov, ki nakazujejo na prisotnost moralnega relativizma.

Slika 3: Aritmetične sredine 1. in 2. skupine na vprašalniku moralnega presojanja (N = 21).

Skupne vrednosti 1. in 2. skupine iz slike 3 nam kažejo aritmetične sredine na stopnjah moralnega presojanja. Na drugi stopnji se v večji meri kaže 2. skupina, prva zavzema minimalno vrednost. Tudi na 3. stopnji prevladuje 2. skupina pred prvo, kar je razumljivo, saj so mlajši od prve skupine in zavzemajo večje vrednosti na nižjih stopnjah. Na 4. stopnji pa se slika spreobrne in tu 1. skupina zavzema večje vrednosti, prav tako na 5A stopnji in 6. stopnji. Na A stopnji se rezultati presenetljivo obrnejo v korist 2. skupine.

S temi ugotovitvami lahko zanikamo **H01**, ki pravi da med plavalci in plavalkami 1. skupine ni razlik v moralni zrelosti. Iz tabele 3 se lepo vidi, da je samo pet oseb od desetih rešilo vprašalnik pravilno, od tega samo dva fanta in tri punce. Zato rezultati ne bodo najbolj realni.

V 1. skupini PK Fužinar Ravne so starejši plavalci in plavalke, ki so stari **15 – 19 let** (člani/članice, mladinci/mladinke). Povprečna starost tekmovalcev 1. skupine je 16,3 let. Toda rezultati so pokazali, da kar 5 plavalcev/plavalk od 10 je imelo M skor višji od 4, kar pomeni, da so rezultati neveljavni. Tisti, ki so vprašalnik rešili pravilno, pa se na sliki 1 lepo vidi, da ženske zavzemajo večje vrednosti v višjih stopnjah kot moški, kar pomeni, da so ženske moralno bolj zrele od moških v teh letih. Ženske se pomembno razlikujejo od moških v 5A in 6. stopnji (pokonvencionalna raven) moralnega presojanja, pa tudi v količini

asocialnih A odgovorov, kjer dosegajo večje vrednosti. Pri moških se pogosteje pojavljajo odgovori na 5B stopnji (konvencionalna raven), pri ženskah pa pogosteje odgovori na asocialnih odgovorih, ki kažejo na moralni relativizem. Rezultati kažejo, da ženske v moralnem razvoju nekoliko prehitujejo moške, kar pa je glede na njihov razvoj povsem razumljivo. Pri večini povprečnih odraslih oseb zasledimo visoke ali celo prevladujoče deleže odgovorov na 4. stopnji. Kot smo že omenili, ta stopnja predstavlja enega izmed zrelih nivojev moralnega razvoja in se javlja kot prilagoditev na določeno družbeno kulturno okolje ali pa kaže na konvencionalno avtoritarni moralni karakter.

Tekmovalci so blizu doseganja moralne zrelosti, značilne za večino odraslih, zato lahko rečemo, da so pripombe o nemoralnosti mladine v smislu nezmožnosti moralnega presojanja, neupravičene. Kaže, da se mladi zavedajo, kaj je moralno in družbeno zaželeno, vedo, kako bi bilo prav ravnati v raznih situacijah, toda dejansko vedenje je tudi pod vplivom okoliščin in drugih motivov. Dejstvo je, da ljudje kljub trdnim moralnim načelom in vrednotam, ne ravnamo vedno v skladu z njimi, dostikrat pa ravnamo celo v nasprotju z njimi; vrednote in ideale pogosto žrtvujemo na račun trenutnih potreb ali drugih pomembnejših vrednot (Musek, 1993), sankcijam pa se izognemo tako, da svoje kršenje moralnih načel čimbolj spretno prikritimo. Družbena situacija vodi do tega, da raje kršimo lastne moralne norme in ravnamo v nasprotju z njimi zato, da se izognemo kazni ali pa smo deležni koristi, nagrade. Oseba, ki se resnično vede v skladu z moralnimi sodbami in univerzalnimi vrednotami, značilnimi za pokonvencionalni nivo, je v obstoječih družbenih odnosih pogosteje deležna negativnih sankcij kot pohval in nagrad.

Hipoteza **H02** pravi, da med plavalci in plavalkami 2. skupine ni razlik v moralni zrelosti.

Dobljeni rezultati so pokazali, da lahko to hipotezo zavrnamo. Tekmovalci 2. skupine so mlajši od prve in so stari **12-15 let** (kadeti/kadetinje, dečki/deklice). Povprečna starost tekmovalcev 2. skupine pa je 13,7 let. Če so preizkušenci mladostniki, lahko s stopenjskih skorov ugotovljamo hitrost oziroma ustreznost njihovega moralnega razvoja. V normalnem moralnem razvoju se pri desetletnih otrocih druga stopnja pojavlja razmeroma pogosto, pri večini mladostnikov se tretja stopnja mora pojaviti med 13. in 16. letom. Četrta stopnja se pri večini mladostnikov pojavi šele v šestnajstem letu. Stopnji pet in šest se ne moreta pojaviti, dokler posameznik ne vzpostavi sistema formalnoloških operacij.

Druga skupina PK Fužinar Ravne dosega največje vrednosti na tretji in četrti stopnji moralnega presojanja, kar se lepo vidi na 3. sliki. Zanimivo visoke vrednosti zavzemajo ženske na 3. stopnji, moški pa na 4. stopnji, kar je malo presenetljivo, saj naj bi bile ženske osebno zrelejše od moških v teh letih. Moški prevladujejo tudi na 5A, 5B in 6. stopnji, kar se lepo opazi na grafu. Ženske pa so prevzele svojo vlogo na deležu asocijalnih (A) odgovorov, ki nakazujejo na prisotnost moralnega relativizma.

Pri nekaterih ljudeh, med njimi je po rezultatih tujih empiričnih rezultatov več žensk tudi v obdobju odraslosti prevladuje tretja stopnja moralnega razvoja, kar se lepo opazi iz slike 2. To so zlasti osebe ki so zelo občutljive za potrebe drugih ljudi v svojem družbenem okolju, imajo visoko razvito sposobnost življenja v položaj in čustva drugih ljudi, o družbenih problemih razmišljajo zelo konkretno, najvišjo pomembnost v svojem življenju pripisujejo medosebnim odnosom s svojimi bližnjimi.

Delno lahko zavrnamo hipotezo **H03**, ki pravi, da med plavalci in plavalkami 1. in 2. skupine ni razlik v moralni zrelosti. Lepo se vidi da v 1. skupini nekateri tekmovalci niso jemali vprašalnika resno. Kar pet jih je pristalo v M skoru, ki je višji od štiri, kar pomeni na neresnost plavalcev. V 2. skupini sta takšna samo dva, ki sta imela M skor višji od štiri. Nedoslednost pri odgovarjanju je lahko rezultat posameznikove brezbržnosti, ocenjevanja po naključju, slabega razumevanja navodil, spreminjanja mnenja o vprašanju.

Ugotavljali smo stopnjo moralne zrelosti 1. in 2. skupine. Med skupinami različnih starosti so bile razlike. Na splošno 1. skupina dosega zadovoljivo visok nivo moralne zrelosti na 5. in 6. stopnji. Odsotnost pomembnih povezav med obema vrstama zrelosti kaže na razkorak med človekovim mišljenjem in vedenjem. Prva skupina se zaveda, kaj je moralno in družbeno prilagojeno, vendar ne ravna vedno v skladu s tem, saj obstoječi družbeni odnosi pogosto spodbujajo drugačno vedenje.

Vidi se, da so ženske malo bolj zrele od moških, kar se lepo vidi iz slike 1 in 2. Moški razmišljajo bolj na nižjih stopnjah, ženske pa že malo bolj na višjem nivoju, kar je normalno, saj ženske prej dozoriijo v letih kot pa moški.

Rezultati kažejo, da je pri plavalcih v precejšnji meri prisoten humanistični moralni karakter, toda dejstvo je, da se posameznik ne vede vedno v skladu s svojimi moralnimi načeli in sodbami. Mladi imajo potencial za bolj moralno delovanje, bolj prijazne in pravične medčloveške odnose, kot jih lahko opazamo v vsakdanji praksi, le družbeno situacijo bi bilo potrebno spremeniti tako, da bi se ta potencial uresničil. Kaže, da se mladi zavedajo, kaj bi bilo najbolj pravično in pošteno storiti v dani situaciji, toda praksa vsakdanjega življenja jih uči, da se pravičnost, poštenost in podobne vrednote ne izplačajo, ali pa so celo kaznovane. Vzroke za tako stanje bi seveda lahko iskali v širšem družbenem okolju in sistemu družbenih odnosov.

5.2 INTERPRETACIJA MORALNE ZRELOSTI

Visoke, a še vedno dovoljene vrednosti M in nedoslednih skorov v kombinaciji z visokim A skorom lahko nakazujejo neresnost ali negativizem posameznika pri izpolnjevanju vprašalnika.

Če so preizkušanci mladostniki, lahko s stopenjskih skorov ugotavljamo hitrost oziroma ustreznost njihovega moralnega razvoja. V normalnem moralnem razvoju se pri desetletnih otrocih druga stopnja pojavlja razmeroma pogosto, pri večini mladostnikov se tretja stopnja mora pojaviti med 13. in 16. letom. 4. stopnja se pri večini mladostnikov pojavi šele v šestnajstem letu. Stopnji 5. in 6. se ne moreta pojaviti, dokler posameznik ne vzpostavi sistema formalnogičnih operacij. Pokonvencionalni odgovori se začno izjemoma pojavljati v zgodnjem, ponavadi pa v srednjem obdobju mladostništva, v situacijah, s katerimi ima posameznik veliko socialnih izkušenj. Enako velja za konvencionalne odgovore, ki se javljajo pred ali v desetem letu starosti, ne morejo pa se pojaviti, preden se vzpostavi konkretno logični način mišljenja.

Pri nekaterih ljudeh, med njimi je po rezultatih tujih empiričnih rezultatov več žensk tudi v obdobju odraslosti prevladuje tretja stopnja moralnega razvoja. To so zlasti osebe ki so zelo občutljive za potrebe drugih ljudi v svojem družbenem okolju, imajo visoko razvito sposobnost vživljanja v položaj in čustva drugih ljudi, o družbenih problemih razmišljajo zelo konkretno, najvišjo pomembnost v svojem življenju pripisujejo medosebnim odnosom s svojimi bližnjimi.

Pri večini povprečnih odraslih oseb (rezultati tujih raziskav) zasledimo visoke ali celo prevladujoče deleže odgovorov na 4. stopnji. Kot smo že omenili, ta stopnja predstavlja enega izmed zrelih nivojev moralnega razvoja in se javlja kot prilagoditev na določeno družbeno kulturno okolje ali pa kaže na konvencionalno avtoritarni moralni karakter.

Pokonvencionalni stopnji (P skor) se v višjem deležu kot ostali skori razen izjemoma pojavljata le pri odraslih osebah in sicer v družbah egalitarne demokracije. Prevladovanje pokonvencionalne usmerjenosti v moralnem presojanju zahteva visoko stopnjo razvitosti formalnologičnega mišljenja na področju reševanja psihološko družbenih problemov. V povprečju višje P skore dosegajo odrasli z visoko izobrazbo na humanističnih študijskih smereh. Prevladovanje pokonvencionalne usmerjenosti označuje osebe s humanističnim moralnim karakterjem. Zanje so značilni ustvarjalnost, nesebičnost, velikokrat tudi upornost in idealizem. Prednost dajejo univerzalnim človekovim vrednotam (kot je npr. svoboda) pred vrednotami svojega ožjega družbenega okolja, čeprav to še ne pomeni, da so jih povsem zavrgli.

Pri interpretaciji rezultatov je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da se posameznik, ki je dosegel določeno stopnjo v razvoju moralnosti, ne ravna v vsaki stvarni situaciji skladno svoji presoji. Stopnja razvoja moralnosti odraža splošna načela, na katerih temeljijo posameznikove odločitve, vsaka stvarna moralna situacija pa je na nek način drugačna, vsaka "vsebuje" določeno hierarhijo vrednot, zato se lahko odločitev o določenemu načinu delovanja pri istem posamezniku spreminja. Moralno presojanje in spoznanje, kakšna bi moralna delovanja morala biti, še ne določata delovanja, dosledno usklajenega z moralno sodbo. Moralna dejanja posameznikov, ki se nahajajo na nižjih stopnjah moralnega presojanja, so bolj odvisna od čustvenih in situacijskih dejavnikov. Z razvojem moralnega sklepanja na višje nivoje pa raste skladnost med idejo in dejanjem zaradi naraščajoče zapletenosti razumevanja družbenomoralnega sveta in z njim povezane moralne odgovornosti. Empirično dobljeni podatki kažejo, da se povezave med besednimi izjavami o moralno pravih načinih delovanja na stopnji 6. in dejanskim vedenjem tudi pod močnimi pritiski avtoritet.

5.3 SOCIALNA POVEZANOST TEKMOVALCEV

Raziskovanje malih skupin, medsebojni odnosi, delovanje v skupini, ki ga imenujemo skupinska dinamika, je pomembno za ugotavljanje socialnih zvez, tistih že obstoječih v skupini, kot tudi želenih. To je še pomembnejše, če je cilj boljši tekmovalni rezultat.

Sociometrijski test naj bi mi pokazal že realizirane socialne vezi, predvsem pa željo o nastajanju novih vezi, izven športnega delovanja. Vsaka športna skupina, tudi pri individualnem športu kot je plavanje, mora ustvarjati obe obstoječi vrsti zvez; socialne zveze in storilnostne zveze. Skupine, ki so zgolj storilnostno orientirane, ob neuspehu hitreje razpadejo, medtem ko skupine, v kateri obstajajo tudi močne socialne vezi, ob neuspehu najdejo rešitve in energijo, da zadržijo tekmovalce in s tem preprečijo razpad skupine.

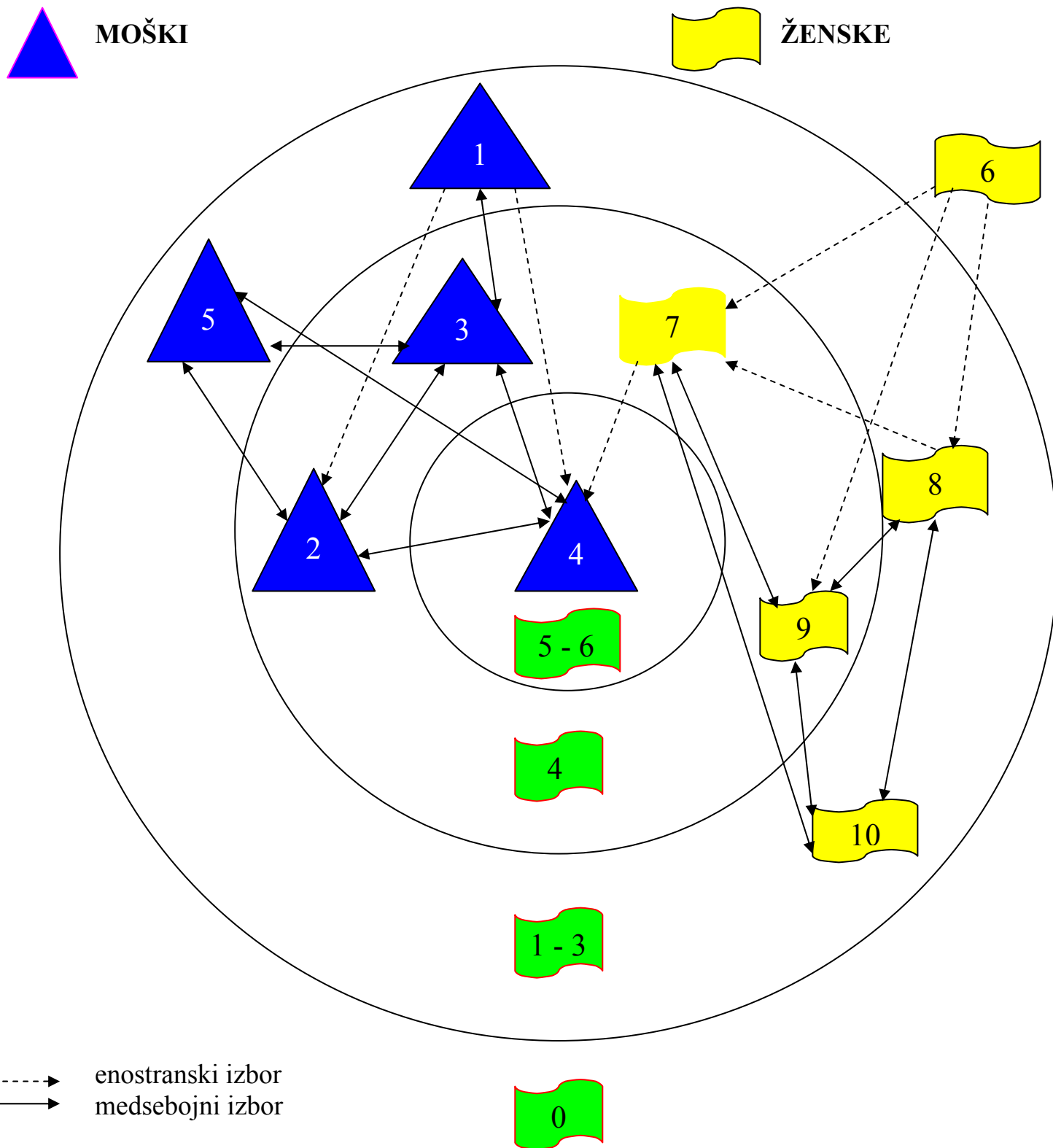
Tabela 6: S katerimi tremi plavalci/plavalkami iz tvoje 1. skupine se najraje družiš?

Šifra plavalca/plavalke	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	SSZ
1.		2	1	3							0,78
2.			1	2	3						1,11
3.	3	1		2							1,11
4.		1	2		3						1,33
5.		1	2	3							0,77
6.							1	3	2		1,00
7.				3					2	1	1,11
8.							2		3	1	1,00
9.							2	3		1	1,11
10.							1	3	2		1,00
Vsota izbir	1	4	4	6	1	0	4	3	4	3	
Vsota vzajemnih izbir	0	3	2	2	1	0	1	2	3	2	Vsota 16
Št. oseb pripisanih osebi	1	4	4	5	3	0	4	3	4	3	

Iz izborov sem izračunala indeks kohezivnosti v 1. skupini

$$\text{Indeks kohezivnosti} = \frac{\text{Št. medsebojnih odnosov}}{\text{Št. vseh izbir}} = \frac{16}{30} = \mathbf{0,53}$$

Sociogram 1. skupine plavalnega kluba Fužinar Ravne

Sociogram 1

Hipoteza **H04**, ki pravi da so odnosi v 1. skupini med plavalci in plavalkami dobri in zato velja visoka stopnja kohezivnosti se je pokazala kot delno pravilna.

Iz sociograma 1 in tabele 6 je lepo razviden medsebojni odnos tekmovalcev v 1. skupini. Rezultati so pokazali, da je vzajemnih izborov šestnajst izborov, enostranskih pa sedem. Vidi se, da se ženske in moški družijo oddvojeno in da tvorijo dve podskupini. Zlasti čvrsto skupino za druženje so deformirali tekmovalci 2, 3, 4 in 5, kar se kaže v njihovi medsebojni povezanosti. Nekoliko oddvojeno je samo tekmovalec 1, kar je tudi razumljivo, saj trenira z drugačnimi treningi, kot ostali plavalci. Med plavalci pod šiframi 2, 3, 4 in 5 poteka vzajemni izbor in tvorijo zaprto strukturo v obliki štirikotnika. Lepo se tudi vidi odprta struktura v obliki Y, ki jo tvorijo plavalci 2, 3, 4, ter plavalec pod šifro 1, ki ga je izbral plavalec pod šifro 3. Največ točk, pet, je dosegel tekmovalec 4, ki je najbolj kvaliteten v plavanju in najbolj priljubljen v skupini. Točko manj sta dosegla tekmovalca 2 in 3. Tri točke je dosegel plavalec 5, samo enkrat pa je bil izbran tekmovalec pod šifro 1.

Prvo skupino bi lahko razdelili na dve tipični podskupini in sicer moške in ženske posebej. Iz sociograma 1 se lepo vidi, da ženske tvorijo zaprto strukturo. Trikotnik tvorijo tekmovalke pod šifro 8, 9 in 10, kar se lepo vidi po njihovih medsebojnih povezavah. Drugi trikotnik tvorijo plavalke pod šifro 7, 9 in 10.

Tekmovalki pod šifro 7 in 9 sta izenačeni, saj sta obe bili izbrani štirikrat. Trikrat sta bili izbrani tekmovalki pod šifro 8 in 10. Plavalka 6 pa ni bila izbrana niti enkrat.

V celi skupini pa je prisoten interes po nadaljnjem povezovanju, tako moških med seboj, kakor tudi žensk med seboj, ter tudi po medsebojnem povezovanju ne glede na spol. Tekmovalci 2, 3 in 4 so sošolci in tako preživijo večji del dneva skupaj. Verjetno je eden zelo pomembnih dejavnikov tudi šola. Tisti, ki hodijo skupaj v šolo so med seboj še tesneje povezani.

Ekipa je lahko razdvojena, sestavljena iz več podskupin, lahko pa se ustvari velika povezanost med tekmovalci. Čim večja je podobnost tekmovalnih ciljev, in čim manj je motečih dejavnikov znotraj skupine, tem boljši so lahko športni rezultati.

Indeks kohezivnosti 1. skupine je 0,53 kar kaže na srednjo povezanost tekmovalcev.

Ik < 0,40.....šibka povezanost	
0,40 < Ik < 0,60.....srednja povezanost	0,53 – 1. skupina PK Fužinar Ravne
0,60 < Ik.....visoka povezanost	

Maksimalna vrednost indeksa je 1, to bi bil takrat, če bi bili vsi izbori medsebojni. Indeks kohezivnosti 1. skupine PK Fužinar Ravne je **0,53**. To pomeni, da se tekmovalci dovolj družijo.

Tabela 7: S katerimi tremi plavalci/plavalkami iz tvoje 2. skupine se najraje družiš?

Šifra plavalca/plavalke	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	SSn
1		3	1	2								1,2
2	1		2		3							0,9
3	3			1	2							1,0
4	3		2		1							1,1
5		3	2	1								1,0
6	3						1	2				0,9
7						1		2			3	1,0
8	2									1	3	1,2
9							3	1			2	0,8
10						2		1	3			0,9
11							3	2		1		1,0
Vsota izbir	5	2	3	4	3	2	3	5	1	2	3	
Vsota vzajemnih izbir	3	2	2	2	3	1	2	2	0	1	2	Vsota20
Št. oseb pripisanih osebi	5	2	4	3	3	2	3	5	0	2	3	

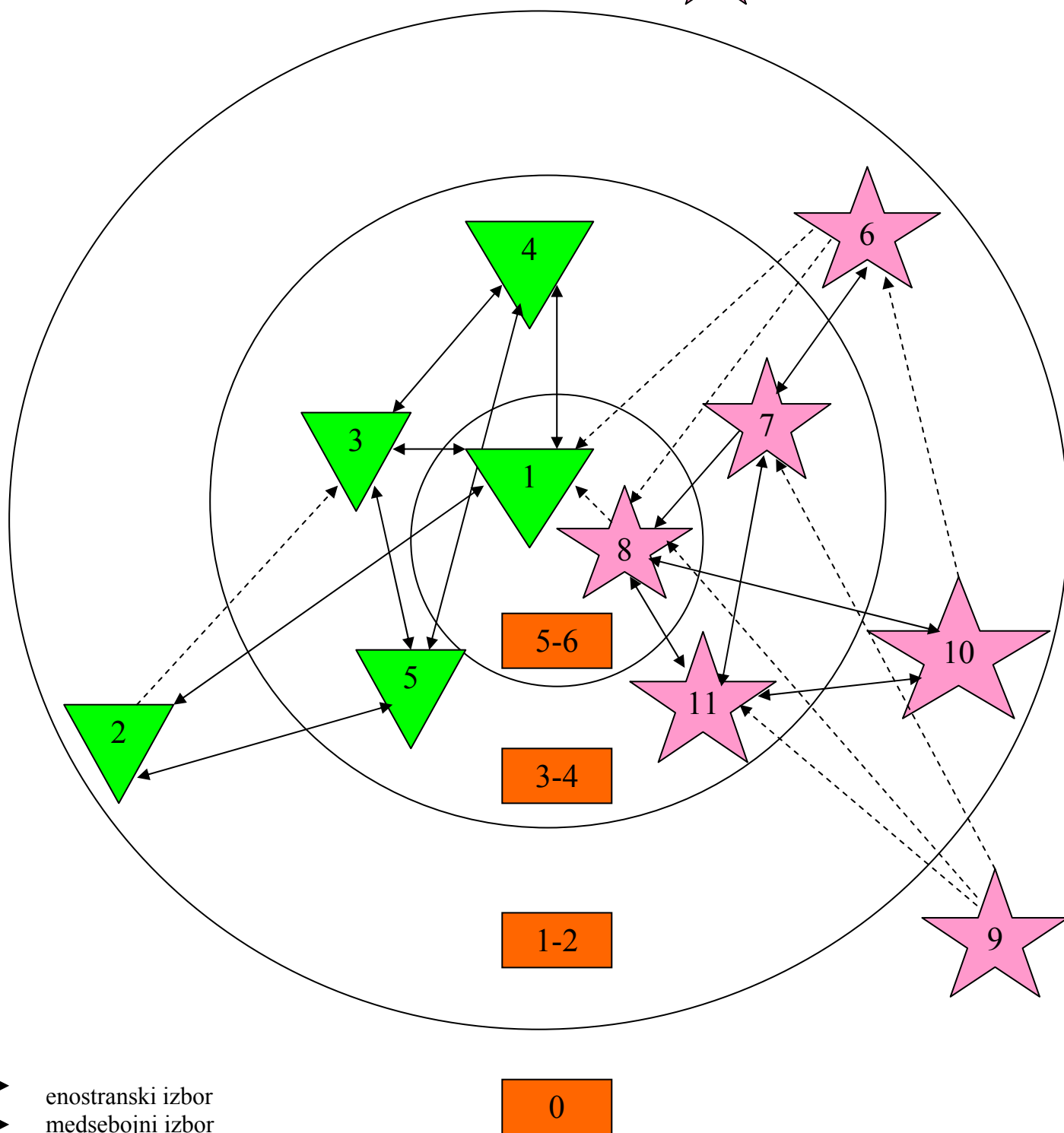
Iz izborov sem izračunala indeks kohezivnosti v 2. skupini

$$\text{Indeks kohezivnosti} = \frac{\text{Št. medsebojnih odnosov}}{\text{Št. vseh izborov}} = \frac{20}{33} = \mathbf{0,61}$$

Sociogram 2. skupine plavalnega kluba Fužinar Ravne

▼ MOŠKI

★ ŽENSKE

Sociogram 2

Hipoteza **H05**, ki pravi da so odnosi v 2. skupini med plavalci in plavalkami dobri in zato velja visoka stopnja kohezivnosti se je pokazala kot delno pravilna. Skupina je homogena, vendar iz strani ene tekmovalke, ki ni bila izbrana niti enkrat sem hipotezo dala, kot delno pravilna.

Iz sociograma 2 in tabele 7 je lepo razviden medsebojni odnos tekmovalcev v 2. skupini. Ugotovimo lahko, da se večina tekmovalcev med seboj dobro razume. Skupina je še vedno razdeljena na dva dela, na dve podskupini, saj se moški in ženske družijo še vedno oddvojeno, predvsem zaradi svoje starosti.

Rezultati so pokazali, da je vzajemnih izborov dvajset izborov, enostranskih pa osem. Zlasti čvrsto skupino za druženje so deformirali fantje 1, 3, 4 in 5, ki tvorijo zaprto strukturo v obliki štirikotnika, kar se kaže v njihovi medsebojni povezanosti. Nekoliko oddvojeno je samo tekmovalec 2, vendar tvori trikotnik s tekmovalcema 1 in 5. Pri ženskah pod šiframi 7, 8 in 11 poteka vzajemni izbor in tvorijo trikotnik. Trikotnik tvorijo plavalke po šifro 7, 8, 11 in drug trikotnik tvorijo plavalke 8, 10, ter 11. Opazi se tudi ena odprta struktura v obliki Y, ki jo tvorijo plavalke pod šiframi 8, 11, 7, ter 6. Največ točk, pet, sta dosegla tekmovalec 1 in tekmovalka 8. Točko manj je dosegel tekmovalec 3. Tri točke so dosegli plavalci 4, 5, 7, ter 11. Dvakrat so bili izbrani tekmovalci 2, 6 in 10. Nič izborov pa ima tekmovalka 9, kar pomeni, da ni bila izbrana niti enkrat. Zaradi njene osebnostne lastnosti in nesprijemanja vrednot sistema, so jo plavalke in plavalci zavrnil.

Indeks kohezivnosti 2. skupine PK Fužinar Ravne je **0,61**, kar kaže na visoko povezanost tekmovalcev. To pomeni, da se plavalci med seboj družijo. Oddvojeno se družijo zaenkrat še zato, ker zaradi svoje mladosti teh razlik še niso premostili. Gre za dokaj visoko stopnjo kohezivnosti 2. skupine, kar potrjuje hipotezo H05.

$I_k < 0,40$šibka povezanost	
$0,40 < I_k < 0,60$srednja povezanost	
$0,60 < I_k$.....visoka povezanost	0,61 - 2. skupina PK Fužinar Ravne

V vsaki skupini obstaja ob formalni strukturi (strukturi, ki jo določa trener) še željena struktura, ki si jo želijo tekmovalci sami, ta pa se kaže v njihovem medsebojnem privlačenju in odbijanju. Sociometrijski test odkriva to strukturo in omogoča trenerju, da delno in po potrebi menja formalno postavljeno strukturo k željeni. Ker gre za plavanje, torej individualni šport, morajo biti te menjave predvsem v skladu s konceptom treninga in priprav, manj pa lahko upošteva tudi pri sestavi ekipe za štafete.

Vzrok za manjše povezovanje v privatnem življenju gre iskati v tem, da so tekmovalci še mladi in ne polnoletni. Res, da je Ravne majhno mesto, vendar vemo, da so to mladi plavalci, ki še ne hodijo okrog, ampak se svojimi prijatelji vidijo v šoli ali na treningu.

Hipoteza **H06**, ki pravi, da pri plavalcih PK Fužinar Ravne ni povezave med moralno zrelostjo in kohezivnostjo se je pokazala kot nepravilna. Vidi se, da druga skupina bolj funkcionira kot prva, kar se kaže v moralni zrelosti in odnosih med seboj. Druga skupina deluje na treningih in na tekmah kot prava "klapa", v prvi skupini pa so plavalci nekoliko razdvojeni, kar pa ne pomeni, da ni pravega vzdušja na treningih in na tekmah. Ugotovila sem, da so odnosi med plavalci in plavalkami zelo dobri, kar je zelo pomembno pri individualnem športu.

Rezultati diplomskega dela so deloma potrdili, deloma pa ovrgli postavljene hipoteze. Predvsem lahko ugotovimo, da smo z uporabljenimi tehnikami dobili odgovore na vprašanja. Izkazalo se je, da so dobljeni rezultati nekoliko presenetljivi, predvsem v sumničavosti, kjer obstaja razlika v moralni zrelosti med prvo in drugo skupino tekmovalcev.

In sedaj če se oprem na cilje raziskovalne naloge. Moj glavni cilj je bil ugotoviti moralno zrelost in medsebojne odnose v skupini. Pri moralni zrelosti so me malo presenetili odgovori prve skupine plavalcev in plavalk. Moram priznati, da nisem pričakovala toliko nepravilnih odgovorov pri tej skupini, ker mi drugače deluje precej resna. Drugo skupino poznam bolje saj tam pomagam kot pomočnik trenerju in se vidi, da se plavalci lotijo dela resno. Morda so zato tudi tale vprašalnik izpolnjevali resneje kot v prvi skupini.

6. SKLEP/ZAKLJUČEK

Rezultati so predstavljeni v skladu s cilji diplomske naloge oziroma s postavljenimi hipotezami. Namen dela je predvsem ugotoviti moralno zrelost plavalcev in plavalk, odnose med plavalci in plavalkami v skupinah. Celotna raziskava je bila izvedena s stališča tekmovalcev in tekmovalk.

Na vzorcu 21 plavalcev PK Fužinar sem z uporabo vprašalnika moralnega presojanja (DIT) ugotavljala razliko moralne zrelosti med prvo in drugo skupino plavalcev, z MSS 2 pa sem ugotavljala odnose med plavalci in plavalkami med prvo in drugo skupino.

Plavalci/plavalke so blizu doseganja moralne zrelosti, značilne za večino odraslih, zato lahko rečemo, da so pripombe o nemoralnosti mladine v smislu nezmožnosti moralnega presojanja, neupravičene. Kaže, da se mladi zavedajo, kaj je moralno in družbeno zaželeno, vedo, kako bi bilo prav ravnati v raznih situacijah, toda dejansko vedenje je tudi pod vplivom okoliščin in drugih motivov. Dejstvo je, da ljudje kljub trdnim moralnim načelom in vrednotam, ne ravnamo vedno v skladu z njimi, dostikrat pa ravnamo celo v nasprotju z njimi; vrednote in ideale pogosto žrtvujemo na račun trenutnih potreb ali drugih pomembnejših vrednot, sankcijam pa se izognemo tako, da svoje kršenje moralnih načel čimbolj spretno prikrijemo (Musek, 1993).

Odnosi v prvi skupini so dobri, tako kot v drugi. Dekleta so v 2. skupini zelo navezana ena na drugo. Ogromno se pogovarjajo med seboj, si pomagajo pri različnih problemih. To seveda nisem ugotovila neposredno iz vprašalnika, ki so ga dobile, temveč skupino poznam, saj pomagam kot pomočnik trenerju.

Pri sociometrijski tehniki gre za odkrivanje pomena odnosov in procesov v skupini, ki jo sestavljajo športniki. V težnji po doseganju najboljših rezultatov mora skupina delovati čim bolj kohezivno. In potemtakem mora skupina težiti k čim manjšim napetostim in konfliktom. V vsaki skupini se najde posameznik, ki izstopa v svojem negativnem ali pozitivnem smislu.

Za ugotavljanje moralne zrelosti pri ukvarjanju s tekmovalnim plavanjem je bil uporabljen vprašalnik J. Resta (1983). Z vprašalnikom ugotavljamo način posameznikovega razumevanja nekaterih družbenih problemov. S tem vprašalnikom smo zavrnili hipotezo H01 in H02 in deloma tudi H03. Rezultati raziskave so pokazali, da:

- Je 2. skupina plavalcev reševala vprašalnik bolj resno od 1. skupine
- Da so ženske bolj zrele od moških, kljub temu, da sem imela premajhen vzorec veljavnih odgovorov.
- 1. skupina se zaveda, kaj je moralno in družbeno prilagojeno, vendar ne ravna vedno v skladu s tem, saj obstoječi družbeni odnosi pogosto spodbujajo drugačno vedenje.

Za ugotavljanje odnosov v prvi in drugi skupini plavalcev in plavalk s plavanjem je bil uporabljen sociogram. Izvedla sem sociometrijski test s katerim sem prišla do podatkov o skupinski dinamiki obeh skupin. S tem vprašalnikom smo sprejeli hipotezo H04 in H05, ter zavrnemo H06. Rezultati raziskave so pokazali, da:

- So odnosi med plavalci in plavalkami dobri in zato velja visoka stopnja kohezivnosti v obeh skupinah
- Se zaenkrat v skupini družijo še oddvojeno zato, ker za obdobje mladosti teh razlik še niso premostili
- Gre za dokaj visoko stopnjo kohezivnosti obeh skupin, kar potrjuje uspehe v klubu

Znanstvena in praktična spoznanja kažejo, da ne smemo zanemariti pomen odnosov in procesov v športni skupini pri doseganju športnih dosežkov. Nekateri mislijo, da je skupinska dinamika pomembna le pri kolektivnih športih, vendar se je izkazalo, da so skupinski odnosi in procesi pomembni tudi pri individualnih športih. Dokazano je, da so spoznanja skupinske dinamike pomemben element pri programiranju tekmovalnih dosežkov. Znano je, da kohezivna skupina pomembno vpliva na posameznike, znani pa tudi so nasprotni primeri. Interakcija, skupina – posameznik, posameznik – skupina, je pomembna za uspeh posameznih članov.

Aktivnost, uspešnost, obnašanje, vrednotenje posameznikov in cele skupine so sile, ki delujejo v vsaki športni skupini. Lahko so pozitivne ali negativne. Boljši rezultati na tekmovalnem področju, so posledica tesnejšega povezovanja tekmovalcev. Če želimo vplivati na posamezne tekmovalce, sestaviti optimalno ekipo, vključiti nove tekmovalce ali izpeljati menjavo generacije, je lahko analiza sociometrijske strukture skupine koristen in uporaben

postopek. Veliko vprašanje skupinske dinamike spada v rutinska strokovna dela, velik del teh vprašanj je praktične narave, kljub temu pa se s sintezo rezultatov lahko ugotovi nekatere splošne zakonitosti (Mlakar 1996).

Interakcije med člani skupine so organizirane in povezane. Skupinska struktura je stabilen vzorec odnosov med člani. Vloge določajo splošno vedenje pričakovano od ljudi, ki zavzemajo različne pozicije znotraj skupine. Vsaka skupina obstaja z razlogom. V vsakem primeru pa se člani skupine združijo za doseganje skupnih ciljev.

Skupini imata možnost za uspeh, v kolikor bodo postopki in dogodki v prihodnosti usmerjeni pravilno. Naloga nazorno prikaže, kjer se nahajajo prednosti in pomanjkljivosti skupine, kar se da s pridom uporabiti pri nadaljnjem delu.

Pomanjkljivost je tudi ta, da je bil vzorec merjencev prve in druge skupine premajhen, vendar lahko sklepamo, da če bi bil vzorec večji, bi bili rezultati gotovo realnejši in zanesljivejši.

Najučinkovitejša skupina ni tista, ki je sestavljena iz najučinkovitejših igralcev, ampak tista, ki v interakciji vseh svojih igralcev daje najboljše rezultate. Torej ni dovolj, da so posamezniki kvalitetni, kvalitetna mora biti tudi skupina, kateri pripadajo (Tušak in Tušak, 1997).

Moja diplomska naloga je dokaj uspela, dobila sem odgovore na zastavljena vprašanja. Vendar če bi se tega lotila še enkrat, bi šla globlje v raziskavo, ker me tema zelo zanima in sem mnenja, da rezultati lahko pripomorejo trenerju, da mu razjasni določene pojme.

V Sloveniji je izrazito prisotna želja po športnih uspehih in dosežkih v tekmovalnem plavanju. Zato tudi drugače sprejemamo uspehe oziroma neuspehe v tekmovalnem plavanju. Množica zelo občuduje vrhunske tekmovalce, zaradi njihovih izrednih sposobnosti. S tem pa širijo zanimanje za šport in navdušujejo mladino za aktivno sodelovanje.

Kljub dejstvu, da je plavanje v Sloveniji, predvsem pa v PK Fužinar Ravne v zadnjih letih močno napredovalo, še vedno ni moč prezreti dejstva, da je v primerjavi z drugimi športi v Sloveniji močno zapostavljen, kar se kaže v nezanimanju širše javnosti in predvsem medijev za to športno panogo.

7. LITERATURA

- Colby, A. in Kohlberg, L. (1987). *The measurement of moral judgement: Theoretical foundation and research validation*. Cambridge University Press.
- Doupona, M., Petrović, K. (2000). *Šport in družba*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Horvat, L., Magajna, L. (1987). *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Filipčič, A. (1991). *Skupinska dinamika pri mladih teniških igralcih*. Šport, 39 (1), 14-17.
- Kohlberg, L. (1984). *Essays on moral development. The psychology of moral development*. San Francisco: Harper & Row.
- Kos Marko, M. (2006). *60 let Plavalnega kluba Fužinar Ravne*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana.
- Kroflič, R. (1997). *Med poslušnostjo in odgovornostjo*. Ljubljana: Založba Vija.
- Lamovec, T. (1994). *Psihodiagnostika osebnosti 2*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Lamovec, T. (1993). *Spretnosti v medosebnih odnosih*. Ljubljana: center za psihodiagnostična sredstva.
- Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (2004). *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Mlakar, E. (1996). *Skupinska dinamika pri plavalcih (Primer PK Rudar Trbovlje)*. Diplomska naloga, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport.

- Moreno, J. L., & Moreno, Z. T. (2000). *Skupine, njihova dinamika in psihodrama*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Musek, J. & Pečjak, V. (2001). *Psihologija*. Ljubljana: Educy d.o.o.
- Petrović, R. (1999). *Psihična priprava na nastop*. Ljubljana: Sklad Roka Petroviča: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Petrovič, K., Doupona, M. (1996). *Sociologija športa*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport.
- Petrovič K., Pavlovič M., (1986). *Tehnika skaliranja in sociometrija pri ugotavljanju narave odnosov in procesov med igralci košarkarskega kluba »Olimpija«*. Ljubljana: Visoka šola za telesno kulturo v Ljubljani.
- Pocrnjič, N. (1991). *Skupinska dinamika v vrhunski športni ekipi: (primer ženski košarkarski klub "Ježica")*. Diplomsko delo, Ljubljana: Visokošolski študij, pedagoška smer.
- Rest, J.R. (1986). *Moral development: Advances in research and theory*. New York: Praeger.
- Rus, V. (1997). *Etika in morala v sodobni družbi*. Ljubljana: Društvo T.G. Masaryk za filozofsko antropologijo, etiko ter za humanistične in družbene vede.
- Šter, J. (1994). *Kaj je moralno*. Ljubljana: Daeven d.o.o.
- Tušak, M. (2001). *Psihologija športa mladih*. Zavod za šport Slovenije.
- Tušak, M., Misja, R., & Vičič, A. (2003). *Psihologija ekipnih športov*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.

- Tušak, M., Tušak, M. (1997). *Psihologija športa*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Zupančič, M. (1990). *Razvojna analiza nekaterih konceptov psihoanalitskih in kognitivnih teorij moralnega razvoja glede na testno vedenje – skupne dimenzije moralno psihičnih entitet*. Neobjavljena doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Zupančič, M. (1997). *Psihološke teorije intelektualnega, socialnega in moralnega razvoja v mladostništvu*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Walker, L. J. & Taylor, J. H. (1991). *Stage transition in moral reasoning: A longitudinal study of developmental processes*. *Developmental Psychology*.
- <http://www.pef.uni-lj.si/~vilic/gradiva/1-rp-t5-moralnir.doc> (pridobljeno s svetovnega spleta 1.3.2007)
- <http://psy.ff.uni-lj.si/iGuests/Obzorja/Vsebina1/Vol13-4/gasar.pdf> (pridobljeno s svetovnega spleta 2.3.2007)